

Skolemåltider i Nord-Trøndelag

En kartlegging av matservering ved
grunnskoler, videregående skoler og
skolefritidsordninger

Anne Sigrid Haugset
Gunnar Nossun

Rapport 2012:6

Trøndelag Forskning og Utvikling

Trøndelag R&D Institute

Kongensgt. 42. Postboks 2501, 7729 Steinkjer

Telefon: 74 13 46 60. Faks: 74 13 46 61

E-post: post@tfou.no

Tittel : SKOLEMÅLTIDER I NORD-TRØNDELAG. EN KARTLEGGING AV
MATSERVERING I GRUNNSKOLER, VIDEREGÅENDE SKOLER OG
SKOLEFFRITIDSORDNINGER.

Forfatter : Anne Sigrid Haugset og Gunnar Nossun

Rapport : 2012:6

Prosjektnummer : 2318

ISSN : 0809-9642

ISBN: : 978-82-7732-158-5

Prosjektnavn : Skolematundersøkelsen

Oppdragsgiver : Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

Prosjektleder : Anne Sigrid Haugset

Medarbeider : Gunnar Nossun

Layout/redigering : Gunnar Nossun

Referat : Kartlegging av ulike typer skolemåltider og utbredelse av
disse i Nord-Trøndelag

Emneord : Skolemåltid, skolemat, matsservering i skolen

Dato : Mars 2012

Antall sider : 41

Pris : 150,-

Utgiver : Trøndelag Forskning og Utvikling AS
Postboks 2501, 7729 STEINKJER
Telefon 74 13 46 60
Telefaks 74 13 46 61

FORORD

Denne rapporten bringer resultatene fra en kartlegging av servering av skolemåltider i grunnskoler, videregående skoler og skolefritidsordninger i Nord-Trøndelag. Oppdraget er utført av Trøndelag Forskning og Utvikling for Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, i perioden januar – mars 2012. Oppdraget hadde et omfang på cirka 80 timer. Kontaktperson hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag har vært Siri Bruem, landbruksavdelingen.

Hos Trøndelag Forskning og Utvikling har Anne Sigrid Haugset og Gunnar Nossuim arbeidet med undersøkelsen. Design av undersøkelsesopplegg og utforming av måleverktøy som er brukt er gjort av Nossuim og Haugset i fellesskap. Nossuim har stått for kontakt med oppdragsgiver og gjennomført den delen av datainnsamlingen som er gjort via nettbasert spørreskjema. Haugset har gjennomført telefonintervjuene, kvalitetssikret, analysert og sammenstilt resultatene fra spørreundersøkelsen og skrevet rapporten.

Steinkjer, 16. mars 2012

Anne Sigrid Haugset,
prosjektleder

INNHold

	side
FORORD	i
INNHold	iii
FIGURLISTE	iv
TABELLER	v
SAMMENDRAG	vii
1. Innledning	1
1.1 Begrepsavklaringer og problemstillinger	2
2. Datagrunnlag og metode	3
2.1 Kontakt med etatsleder skole- og oppvekst	3
2.2 Intervju med fylkesutdannings sjef og de videregående skolene	4
2.3 Spørreundersøkelse til rektor ved offentlige grunnskoler	5
2.4 Intervju med informanter ved private grunnskoler	6
2.5 Supplerende intervjuer - offentlige grunnskoler med skolematsservering	7
3. Funn i undersøkelsen	9
3.1 Offentlige grunnskoler	9
3.1.1 Etatsledernes oppfatning og vurderinger	9
3.1.2 Matsservering ved offentlige grunnskoler i Nord-Trøndelag	12
3.1.3 Eksempler på skolemåtløsløsninger	22
3.2 Private grunnskoler	26
3.2.1 Montessoriskolene	27
3.2.2 Øvrige private skoler	27
3.3 Skolefritidsordninger	28
3.4 Videregående skoler	31
3.4.1 Elevkantiner	31
3.4.2 Skolemåltider	31
3.4.3 Løsninger gjennom kantina	32
4. Drøfting og sammenfatning	35
4.1.1 Skoler med skolemåltider ukentlig eller oftere	35
4.1.2 Ulike typer av matsservering på skolene	36
4.1.3 Holdninger til skolemåltidet	39
4.1.4 Tro på effekter av skolemåltidet	40
4.1.5 Hva hindrer innføring av skolemåltider?	40
4.2 Skolefritidsordningen	41
4.3 Oppsummering	41
LITTERATUR	43
Vedlegg 1: Spørreskjema til etatsleder skoleetaten	
Vedlegg 2: Spørreskjema til rektor ved alle offentlige grunnskoler i fylket	
Vedlegg 3: Samtlige svar på åpent spørsmål om det optimale skolemåltidet	

FIGURLISTE

Figur	side
Figur 3.1: Hvor ofte er det matsservering ved skolen? Oversikt over svarene fra de som har matsservering ved skolen (N=35, to har ikke svart på spørsmålet). Tallene i figuren angir hvor mange skoler som har gitt dette svaret.	13
Figur 3.2: Hvordan er matsserveringen ved skolen organisert? Oversikt over svarene fra de som har matsservering ved skolen (N=35, to har ikke svart på spørsmålet). Tallene i figuren angir hvor mange skoler som har gitt dette svaret.	13
Figur 3.3: Hvor viktig er følgende forhold for beslutningen om matsservering ved skolen? Disse svarene ble gitt på en skala fra 1 = helt uviktig til 7 = svært viktig. Her presenteres antall personer som har valgt verdiene 5, 6 og 7 på vurderingsskalaen. N=37.	14
Figur 3.4: Hvor viktig er følgende forhold for beslutningen om å ikke ha matsservering ved skolen? Disse svarene ble gitt på en skala fra 1 = helt uviktig til 7 = svært viktig. Her presenteres antall personer som har valgt verdiene 5, 6 og 7 på vurderingsskalaen. N=39.	16
Figur 3.5: Har skolemåltid vært et tema blant foreldrene det siste året? Tallene i diagrammet viser til antall respondenter som har valgt dette svaralternativet. N=77, fem rektorer utelot å svare på dette spørsmålet.	17
Figur 3.6: I hvor stor grad mener du at det bør være skolens ansvar å sørge for at alle elever får nok og riktig mat i løpet av skoledagen? Vi har bedt dem vurdere på en skala fra 1 = i svært liten grad til 7 = i svært stor grad.	19
Figur 3.7: Hvem mener du bør bære kostnadene ved skolemåltidene, dersom de skal serveres? Svarfordeling mellom svaralternativene. Alternativet Annet hadde mulighet for å skrive hvem en mente, og samtlige 12 respondenter i denne kategorien svare at staten bør betale.	20
Figur 3.8: Hvis det serveres måltider i SFO – hva tilbys? Her kunne rektor krysse av for ett eller flere alternativer. N=38.	29
Figur 3.9: Hvis det serveres måltider i SFO – hvordan finansieres de?	30

TABELLER

Tabell	side
Tabell 2.1: Oversikt over forskjeller i størrelse og organisering mellom skoler som deltar og ikke deltar i spørreundersøkelsen.	6
Tabell 3.1: Oversikt over grunnene som etatsleder for skole og oppvekst oppgir for å henholdsvis ha eller ikke ha skolemåltidsordninger i skolene.	10
Tabell 3.2: Har det vært noen politisk debatt rundt skolemåltid i din kommune? Oppsummering av svarene fra etatslederne. Fire etatsledere som ble kontaktet via e-post svaret ikke på dette spørsmålet.	11
Tabell 3.3: Rektorenes vurdering av hvor viktig skolemåltidet er for hvert av disse forholdene. Vurderingen er gjort på en skala 1 = svært lite viktig til 7 = svært viktig. Snittskårene er rangert fra høyeste til laveste.	21

SAMMENDRAG

Rapporten bringer resultatene fra en kartlegging av matsservering og skolemåltider ved grunnskoler, videregående skoler og skolefritidsordninger i Nord-Trøndelag. Oppdraget er gjennomført av Trøndelag Forskning og Utvikling på vegne av Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.

Datakildene i utredningen er intervjuer med og spørreundersøkelser rettet mot sentrale interessentgrupper rundt skolen: Fylkesutdanningssjefen, etatslederne for skole og oppvekst i samtlige kommuner, nøkkelinformanter ved samtlige private grunnskoler og offentlige videregående skoler og rektorer ved offentlige grunnskoler i Nord-Trøndelag.

Ved 18 av de 98 skolene det ble oppnådd kontakt med i denne undersøkelsen, serveres det en eller annen form for skolemåltid til alle eller grupper av elever ukentlig eller oftere. Et skolemåltid defineres da som et fellesmåltid som organiseres av skolen og som serveres gratis eller til svært lave kostnader til elevene. Det vanligste skolemåltidet er et felles brødmåltid der elevene selv smører seg brødsiver med variert pålegg og melk/vann/juice som drikke til, som serveres til lunsj eller før skolestart. Alle montessoriskolene har daglig skolemåltid.

Skolene viser et stort mangfold i måter å organisere og gjennomføre matsservering til elevene på. Tre hovedmodeller er elevkantina der elevene kjøper mat selv, skolemåltidet som organiseres av skolen men der elevene betaler egenandel for maten og gratis skolemåltid der skolen/kommunen bærer kostnadene både for innkjøp av mat og organisering. Elevkantina dominerer i videregående skole, men finnes også ved noen av de større offentlige grunnskolene og som mer sporadisk aktivitet for elevbedrifter ved mindre skoler. Skoler med daglig skolemåltid har gjerne moderat antall elever (< 100) og baserer seg vanligvis på en egenandel på 7-10 kroner per elev og dag. Gratis skolemåltid finnes også ved noen større skoler og en videregående skole, men det er ikke nødvendigvis slik at det legges opp til at alle elevene deltar.

Tre av fem skolefritidsordninger serverer mat, vanligvis da som smøremåltid eller varmt måltid ved skoleslutt.

Det er stor variasjon mellom kommunene når det gjelder hvorvidt skolemåltider er satt på dagsorden politisk. Rektorenes holdninger til skolemåltidet varierer også mye, fra ønsket om at skolen skal ta stort ansvar til en oppfatning av at mat i løpet av skoledagen er foreldrenes ansvar. Ved enkelte skoler er foreldrene drivkraften bak skolemåltidet.

Rektorene ved skolene har størst tro på effekter av skolemåltider i forhold til elevenes konsentrasjonsevne og kostholdsvaner samt for trivsel og sosialt miljø ved skolen. De største utfordringene for å få til skolemåltider, gitt at motivasjonen er til stede, er skolens økonomiske rammer, bemanningsressurser til å ta seg av organiseringen av måltidet og fysiske fasiliteter som kjøkken og kantine lokaler ved skolen.

1. INNLEDNING

I Nord-Trøndelag som i resten av Norge har det vært vanlig at all mat skoleelevene skal spise i løpet av skoledagen bringes med i form av matpakke smurt i heimen. I mange andre europeiske land, for eksempel Sverige, serveres det imidlertid et daglig skolemåltid til elevene i regi av skolen/skolekantina.

Diskusjonen om en burde ha en slik ordning også i Norge har kommet opp med jevne mellomrom de senere åra, også i Nord-Trøndelag. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag ved fagmiljøene for landbruk, helse/sosial og utdanning ønsker derfor å kartlegge skolemåltidene i Nord-Trøndelag, både utbredelse, innhold, organisering og holdninger til skolemåltid blant ulike interessentgrupper. Trøndelag Forskning og Utvikling har gjennomført denne kartleggingen i perioden januar-mars 2012.

1.1 Kort oversikt over kunnskapsstatus

Man vet forholdsvis lite om hvor vanlige skolemåltider er i Nord-Trøndelag, hva de koster, hvem som betaler, hvordan de organiseres og hvor godt skolene synes at ordningene fungerer. Det er i dag opp til hver enkelt skole eller hver enkelt skoleeier om en vil prioritere skolemåltidet innenfor budsjetttrammene for skolen, og det finnes derfor ingen oversikt over hvilke skoler som tilbyr hvilke ordninger.

Skolemåltider antas å øke sjansen for at alle elevene får i seg sunn, næringsrik mat på skolen, noe som har fordeler knyttet til overvekt hos barn og unge, utjevning av sosiale helseforskjeller og læringsmiljøet ved skolen. Effektene synes først og fremst å være knyttet til de elevene som er vanskelig stilt og ikke får frokost og medsendt matpakke hjemme (Dahl og Jensberg 2011). Kostnadene ved skolemåltidene er knyttet til organisering av måltidet, innkjøp av mat og nødvendige fasiliteter ved skolen.

I 2005 hadde 14 prosent av skolene i Norge tilbud om brødmatt servert ved skolen, altså en relativt liten andel. 22 prosent av skolene hadde i inneværende år prøvd ut ulike typer gratisordninger for drikke, frukt eller mat (Kunnskapsdepartementet 2006).

I skolefritidsordningen (SFO) tyder det på at omfanget av skolemåltidsordninger er større enn i skolen. En undersøkelse i Sør-Trøndelag (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2007) viser at den vanligste modellen her er at det serveres et måltid til barna i SFO etter skoleslutt, samt at de kan spise medbrakt mat til frokost før skolen starter. De fleste SFO-ene tilbød også et måltid som ettermiddagsmat, overveiende servert mat.

En evaluering fra 2008 gjennomført av Universitet i Bergen av de skolene som har vært med på prosjekt «Fysisk aktivitet og måltider i skolen» viser at mellom en tredjedel og halvparten av skolene rapporterer om positive effekter av prosjektet knyttet til bedre konsentrasjon blant elevene, bedre sosialt miljø og mindre mobbing. Dette prosjektet har som målsetting å få deltakerskolene til å utvikle modeller for å tilrettelegge for 60 minutter daglig fysisk aktivitet og gode rammer for skolemåltidet (Samdal 2008).

1.2 Begrepsavklaringer og problemstillinger

I denne utredningen definerer vi skolemåltider som

felles måltider som organiseres og serveres ved skolen, enten som varm mat eller som brød og pålegg/smøremåltid med drikke til, og som enten er gratis eller til svært lave kostnader for elevene.

Begrepet *matsservering i skolen* vil også bli brukt, og i dette legger vi alle former for servering av mat ut over skolefrukt og skolemelk i skolen, også kantineløsninger. Ulike former for kantineløsninger er i utgangspunktet ikke skolemåltider, men i utredningen har vi likevel kartlagt også disse løsningene i skolene. Dette er gjort fordi enkelte skoler bevisst bruker tilrettelagte og subsidierte kantiner med sunn mat for å oppnå noen av de samme målene som en forfølger gjennom skolemåltidene. Vi mener derfor at de har sin plass i det store bildet av skolematsserveringsløsninger ved skoler i Nord-Trøndelag. Mest vekt er imidlertid lagt på presentasjon av ulike løsninger for skolemåltider etter definisjonen ovenfor.

I utredningen søker vi å:

- Kartlegge skoler (private og offentlige grunnskoler, fylkeskommunens videregående skoler) i Nord-Trøndelag som tilbyr en eller annen form for matsservering til elevene organisert av skolen.
- Beskrive ulike modeller for servering av skolemåltider.
- Kartlegge politisk interesse, interesse blant foreldrene og skoleledernes holdninger til skolemåltider.

Innenfor rammene av dette forprosjektet har vi først og fremst prioritert datainnsamling, og det er derfor ikke gjort omfattende analyser og drøftinger av funnene. Drøftingskapitlet bringer likevel, i tillegg til en sammenfatning av funnene, en enkel typologisering av ulike typer matsservering i nordtrønderske skoler.

2. DATAGRUNNLAG OG METODE

Datagrunnlaget i denne utredningen baserer seg på følgende datakilder:

- Kontakt med (e-post eller telefon) skolesjef eller annen relevant administrativ leder i samtlige 23 nordtrønderske kommuner.
- Telefonisk kontakt med fylkesutdanningssjefen i Nord-Trøndelag fylkeskommune og samtlige fylkeskommunale videregående skoler i Nord-Trøndelag. I alt 13 nøkkelinformanter.
- Spørreundersøkelse til samtlige 105 offentlige grunnskoler i Nord-Trøndelag, ved rektor.
- Telefonintervju med rektor eller annen relevant nøkkelinformant ved samtlige åtte private grunnskoler i Nord-Trøndelag.
- Telefonintervju med rektor eller relevant lærer ved et utvalg av skoler som av skolesjefen eller rektor oppgis å ha en eller annen form for skolemåltid, med tanke på utdypende informasjon om hvordan skolemåltidet organiseres og finansieres. I alt sju nøkkelinformanter.

Analyseenhet i undersøkelsen er skoler/nøkkelinformanter (rektor) ved skoler i Nord-Trøndelag. I alt har vi innhentet opplysninger om 96 offentlige og private grunnskoler og offentlige videregående skoler i fylket. Det er ikke gjort beregninger av hvor mange elever de ulike formene for matsservering omfatter, men ved beskrivelsen av enkeltskolers skolemåltider er elevtallet ved skolen inkludert i presentasjonen.

Vi visste relativt lite om situasjonen rundt skolemat i nordtrønderske skoler og skolefritidsordninger da vi startet arbeidet med utredningen. Prinsippet for datainnsamlingen har derfor vært å forsøke å skaffe oss et overblikk først (gjennom kontakt med etatsledere og fylkesutdanningssjef). På bakgrunn av informasjon fra disse og generell litteratur/tidligere forskning på området laget vi mer detaljerte spørreskjema/intervjuguiden som vi henvendte oss direkte til skolene med. Til slutt kontaktet vi på telefon de skolene som ut fra data som var samlet inn så langt syntes å ha gode, kreative, velfungerende og/eller spennende løsninger for skolemåltider, og der vi trengte mer detaljer for å beskrive ordningen godt nok.

I det følgende gjøres det kort rede for datainnsamlingen og metodene som er brukt over for hver av de nevnte gruppene ovenfor.

2.1 Kontakt med etatsleder skole- og oppvekst

Oppdragsgiver bidro med en liste med kontaktinformasjon til samtlige ledere av skoleetaten (skolesjef, oppvekstleder, enhetsleder oppvekst etc.) i de 23 nordtrønderske kommunene. En forespørsel på e-post ble sendt til samtlige av dem den 15. februar 2012, med lenke til et nettbasert spørreskjema (vedlegg 1). I spørreskjemaet ble det blant annet spurt etter skoler med skolematsservering i deres kommune, og etter kontaktpersoner ved disse skolene. Det var også spørsmål knyttet til politisk interesse for skolemåltider, til matsservering i SFO og til hvem som tar

beslutningen om eventuelt å innføre skolemåltider. Det ble opplyst i skjemaet om at dette ikke var noen anonym spørreundersøkelse.

16 av etatslederne returnerte skjemaet ferdig utfylt etter en puring. Ikke alle hadde svart på alle spørsmålene, og det varierte en del hvor grundig etatslederne beskrev skolemåltidsordningene ved de skolene som hadde slike løsninger. De seks etatslederne som ikke hadde svart 20. februar, ble kontaktet på telefon. I disse telefonintervjuene, som ble gjennomført i uke 8 og 9, ble det benyttet en intervjuguide som i hovedsak var lik spørreskjemaet som ble sendt ut på e-post. Intervjuene ble ikke tatt opp på bånd, men det ble gjort notater undervegs i samtalen som ble renskrevet umiddelbart etterpå.

Resultatene fra denne e-post/intervjurunden ble sammenstilt kvantitativt der dette var mulig, som en liste over skoler med skolemåltid av ulike slag og som en samling sitater og poenger rundt beslutninger og politiske prosesser.

2.2 Intervju med fylkesutdanningssjef og de videregående skolene

Telefonintervju med fylkesutdanningssjef Marit Schönberg ble gjennomført i uke 7. Dette intervjuet hadde form av en svært uformell samtale, for å få en oversikt over fylkeskommunen som skoleeiers forhold til skolemåltid og matserving ved de videregående skolene. Intervjuet ble brukt som bakgrunn for å planlegge kontakten med de videregående skolene.

I uke 7-9 ble det gjennomført telefonsamtaler med en representant for samtlige 11 fylkeskommunale¹ videregående skoler i Nord-Trøndelag². Skolen ble kontaktet på sitt offisielle telefonnummer, ærendet forklart og vi snakket med den personen vi ble satt over til. Dette var alt fra rektor til kjøkkensjef, lærere og bibliotekar, men alle hadde oversikt over det som skjedde på skolen. Følgende enkle intervjuguide ble benyttet:

- Har dere kantine? Drives den etter sunn kost-prinsippet?
- Har dere eller har dere hatt annen skolematserving, f. eks skolefrokost, felles og gratis til elevene?
 - Beskriv denne, kostnader, vurderinger, effekter etc...
- Hvorfor har dere eventuelt ikke en slik ordning?

¹ Det finnes to private videregående skoler i Nord-Trøndelag: Val landbruksskole som i hovedsak er basert på at elevene bor og spiser på internat, og Aglo videregående skole som gir tilpassede tilbud til elever med spesielle behov av ulik art. Vi har ikke inkludert disse i undersøkelsen.

² For Steinkjer videregående skoles del ble både avdeling Egge og avdeling Guldbergaunet kontaktet.

Det ble tatt notater undervegs i intervjuene, og notatene ble renskrevet like etter samtalen. Resultatene fra intervjuene ble sammenstilt i en oppsummering som blant kategoriserer ulike typer skolematordninger og lister opp skoler med de ulike formene for servering.

2.3 Spørreundersøkelse til rektor ved offentlige grunnskoler

På bakgrunn av informasjonen fra etatslederne som ble intervjuet, i oppdragsgivers kunnskapsbehov og i relevant litteratur ble det utformet et spørreskjema som ble sendt på e-post til samtlige offentlige grunnskoler i Nord-Trøndelag (vedlegg 2). Spørsmålene handler her om hvorvidt skolen har skolemåltid, om hva som ligger til grunn for avgjørelsen om å ha/ikke ha en slik ordning, om organisering av måltidet, planer for oppstart eller utvidelse av ordningen, matsservering i SFO og om respondentens egen holdning til at skolen skal servere og bære kostnadene ved matsservering.

E-postadresser og navn på skolen og på rektor ved skolen ble hentet fra nettstedet www.pedlex.no. Populasjonen av nordtrønderske offentlige grunnskoler er på totalt 105 skoler og oppvekstsentra. E-post med invitasjon til å delta i undersøkelsen ble sendt den 2. mars 2012, og det ble sendt ut en purring den 7. mars. Respondentene ble lovet at svarene skulle presenteres på en slik måte at en ikke kunne kjenne igjen enkeltpersoner eller enkeltskoler. Undersøkelsen ble avsluttet 12. mars.

Det ble levert i alt 77 svar på spørreundersøkelsen blant rektorene. En e-postadresse viste seg å være ugyldig, slik at nettutvalget er på 104 rektorer/skoler. Dette gir en svarrate på 74 prosent, noe vi vurderer som relativt høyt. Det er likevel viktig å undersøke om det er systematiske forskjeller mellom de som har svart og de som ikke har svart på undersøkelsen når det gjelder type skole og antall elever. Dette er forhold som kan ha noe å si for praksis og holdninger til skolemåltider.

Tabell 2.1 viser at de 77 skolene der rektor har svart på undersøkelsen i gjennomsnitt er cirka 8 prosent større enn totalpopulasjonen av nordtrønderske skoler, målt med antall elever¹ ved skolen. Skolene som har utelatt å svare er i gjennomsnitt 22 prosent mindre enn totalpopulasjonen. Videre er det en liten tendens til at rektorer ved rene ungdomsskoler har vært mindre tilbøyelig til å svare på undersøkelsen mens rektorer ved kombinerte barne- og ungdomsskoler har vært noe mer tilbøyelig til å svare. Her er det imidlertid snakk om svært få skoler, og hver enkelt skole gjør store prosentvise utslag. Vi vurderer det slik at skjevhetene mellom utvalget vi fikk svar fra og totalpopulasjonen er små eller moderate når det gjelder størrelse og organisering av skolen.

¹ Antall plasser i oversikten fra www.pedlex.no, lesedato 28. februar 2012.

Tabell 2.1: Oversikt over forskjeller i størrelse og organisering mellom skoler som deltar og ikke deltar i spørreundersøkelsen.

	De som har svart (N=77)	De som ikke har svart (N=28)	Alle skolene (N=105)
Gj.snittlig antall elever (std. avvik)	182 elever (136)	132 elever (123)	169 elever (134)
Barneskole	48 skoler (62 %)	18 skoler (64 %)	66 skoler (63 %)
Ungdomsskole	6 skoler (8 %)	5 skoler (18 %)	11 skoler (11 %)
Barne- og ungdomsskole	23 skoler (30 %)	5 skoler (18 %)	28 skoler (27 %)

Vi har ikke kunne teste om utvalget er skjevt i forhold til andre variabler enn størrelse og organisering. En kan for eksempel tenke seg at rektorer ved skoler der man har matsservering eller er spesielt opptatt av skolemat og skolemåltider, har funnet undersøkelsen mer interessant å svare på enn de øvrige. Dette vil kunne gjøre resultatene skjeve i forhold til totalpopulasjonen av skoler. Størrelsen på potensielle feilestimat av populasjonsgjennomsnitt i slike undersøkelser avhenger både av responsraten og av eventuelle ulikheter i verdier mellom de som har svart og de som ikke har svart (Lynn 2008). I dette tilfellet har vi en relativt høy svarrate på 74 prosent, noe som bidrar til å gjøre estimatene mer nøyaktige. Vi har likevel valgt å være tilbakeholdne med å ekstrapolere/generalisere resultatene fra spørreundersøkelsen til alle nordtrønderske skoler i denne utredningen.

Tre respondenter avsluttet utfyllingen av spørreskjemaet før de kom til «Fullfør»-knappen på slutten. Disse tre ser ut til å ha hoppet av undersøkelsen før spørsmål 8 (se vedlegg 2). Flest manglende svar på enkeltspørsmål er det på spørsmål 8 og 9, med fem manglende svar (missing items). Dette utgjør cirka 6 prosent av de som har svart, og vi vurderer det til å ha beskjeden betydning for videre bruk av datamaterialet i denne undersøkelsen.

2.4 Intervju med informanter ved private grunnskoler

Kontaktinformasjon til Nord-Trøndelags i alt åtte private grunnskoler med statstilskudd ble innhentet gjennom nettstedet www.pedlex.no, og samtlige skoler ble kontaktet per telefon i uke 9. Vi ringte skolens offisielle telefonnummer, la fram ærendet vårt og snakket med den personen som skolen anså som mest egnet til å gi svar. Det ble benyttet følgende intervjuguide i disse intervjuene:

- Har skolen deres noen form for matsservering, f. eks skolefrokost eller andre felles skolemåltider? I så fall:
 - Hva serveres?
 - Hvordan organiseres måltidet?

- Hvordan finansieres det?
- Deltar alle elevene?
- Hvorfor velger skolen å tilby skolemåltidet?
- Hvis en ikke har skolemåltid:
 - Har dere plan om å starte med det?
 - Har temaet vært på dagsorden, f. eks blant foreldrene?
 - Hvorfor har dere eventuelt valgt det bort?
- Hvordan ville skolen organisert et skolemåltid, dersom dere kunne sett helt bort fra økonomiske begrensninger – hva ville etter deres syn vært ideelt?
- Har skolen SFO, og serveres det mat der?
 - Hva slags mat
 - Hvem betaler

Vi fikk samtlige åtte skoler i tale, og det ble gjort notater underveis i intervjuene. Notatene ble renskrevet umiddelbart etter samtalen. Resultatene ble så sammenstilt i en oppsummering.

2.5 Supplerende intervjuer - offentlige grunnskoler med skolematsservering

Det ble laget en oversikt over offentlige grunnskoler som serverer skolemåltid minst en gang i uka, på bakgrunn av informasjonen fra intervju med etatslederne og spørreundersøkelsen til rektorene. I forbindelse med dette arbeidet var det behov for mer informasjon fra enkelte av skolene, både for å kvalitetssikre data og for å få nærmere beskrivelser av måter å organisere skolemåltider på. Det ble derfor gjort telefonintervjuer med rektor eller annen representant ved offentlige grunnskoler etter følgende utvalgs-kriterier:

- Skoler som oppgir å ha daglig servering av skolemåltid (ikke elevkantiner)
- Skoler der rektor ikke har svart på spørreundersøkelsen, men der etatsleder oppgir at det serveres skolemåltid
- Noen utvalgte skoler som serverer skolemat minst en gang per måned. Disse skolene er plukket ut for å vise mangfold og variasjon i skolemåltidsordninger.

I disse intervjuene ble følgende intervjuguide benyttet:

- Har skolen deres noen form for matsservering, f. eks skolefrokost eller andre felles skolemåltider? I så fall:
 - Hva serveres?
 - Hvordan organiseres måltidet?
 - Hvordan finansieres det?
 - Deltar alle elevene?
 - Hvorfor velger skolen å tilby skolemåltidet?

På bakgrunn av disse samtale og de øvrige datakildene i prosjektet ble det så laget beskrivelser av et knippe måter å organisere, finansiere og servere skolemåltider i de offentlige grunnskolene på. Denne oversikten er ikke ment å være uttømmende, men eksemplene som er valgt viser noe av bredden og mangfoldet i skolemåltidsservering i Nord-Trøndelag. Vi har inkludert både store, små og mellomstore skoler i dette utvalget.

3. FUNN I UNDERSØKELSEN

I dette kapitlet presenteres funnene vi har gjort i kartleggingen av skolemåltider i Nord-Trøndelag, organisert etter skoleslag (offentlig grunnskole, privat grunnskole, videregående skole, SFO).

3.1 Offentlige grunnskoler

Det finnes 105 offentlige grunnskoler eller oppvekstsentra i Nord-Trøndelag. Størrelsesmessig varierer de mellom 8 og 587 elever¹, med et gjennomsnitt på cirka 170 elever. 28 av dem er skoler med alle grunnskolens klassetrinn, det vil si 1.-10. klasse, 66 er rene barneskoler (1.-6. eller 1.-7. klasse) og 11 er rene ungdomsskoler.

3.1.1 Etatsledernes oppfatning og vurderinger

De offentlige grunnskolene i Nord-Trøndelag eies og drives av de 23 kommunene, og i kommuneadministrasjonen har en etatsleder, skolesjef eller liknende det overordnede administrative ansvaret for skolene i kommunen. Denne etatslederen forholder seg til kommunepolitikere i kommunestyre, formannskap og/eller et skole-, oppvekst- eller utdanningsutvalg. Gjennom disse etatslederne har vi også indirekte kartlagt politisk interesse for skolemåltider i kommunene.

Etatslederne ble bedt om å oppgi hvilke skoler i deres kommune som har skolemåltider, og eventuelt beskrive ordningen. Disse opplysningene er sammen med informasjon fra rektorene brukt til å lage listen i kapittel 4.1.1.

Vi bad også etatslederne om å oppgi grunnene for at skoler i kommunen enten har eller ikke har en ordning med skolemåltider (tabell 3.1).

¹ Pedlex oppgir «plasser» på sine nettsider. www.pedlex.no, lesedato 1. mars 2012.

Tabell 3.1: *Oversikt over grunnene som etatsleder for skole og oppvekst oppgir for å henholdsvis ha eller ikke ha skolemåltidsordninger i skolene. Rekkefølgen på begrunnelsene er tilfeldig/ikke ordnet.*

Grunner for å ha skolemåltid:	Grunner for IKKE å ha skolemåltid:
Bedrer konsentrasjonen hos elevene Gir gode kostholdsvaner Sosial læring/bordskikk Gode erfaringer Elevene har ikke med seg matpakke Elever har ikke spist frokost Elever med lang bussreise til skolen blir sultne tidlig (står opp tidlig) Elever og foresatte setter pris på det Sosialt samvær Forebygger at elevene går på butikken i skoletida Mykere overgang for 6-åringene (fra barnehage med matsservering) Foreldrene ønsker det	Økonomi/kostnader Bemanningssituasjon Har ikke vært på dagsorden/vært vurdert Har ikke gode nok lokaler/fasiliteter Lar seg ikke gjøre innenfor skolebudsjett for store skoler

Kommentaren fra oppvekstsjef i Overhalla gir et godt bilde av en holdning vi møtte hos flere av etatslederne:

Vi vet jo at dette virker, og hvis vi hadde hatt midler til det så ville vi innført det. Fysisk aktivitet og et godt måltid om morgenen gir gode effekter. Men da må det komme penger på statsbudsjettet, for vi har ingen muligheter til å prioritere dette innenfor dagens skolebudsjettstrammer¹.

Vi spurte etatslederne hvem det er som tar beslutningen om å eventuelt innføre skolemåltid ved skolene. Den største gruppen mener at det er et politisk spørsmål, siden det sannsynligvis vil kreve tilføring av ekstra ressurser til skolene. I svarene finner vi følgende instanser:

- Politikerne (hovedutvalg, kommunestyre etc.) dersom det skal tilføres ekstra ressurser
- Rektorene/virksomhetsleder/den enkelte skole hvis innenfor eget budsjett
- Rektor i samråd med råd som foreldreutvalg, elevråd, samarbeidsutvalg, personale
- Foreldre og foresatte (foreldreutvalget)

Flertallet av etatslederne forteller at det så vidt de kjenner til ikke har vært noen politisk debatt rundt skolemåltider i kommunen (Nei eller Vet ikke), men et betydelig mindretall svarer at dette temaet har vært diskutert politisk (tabell 3:2).

¹ Transkribert på bakgrunn av notater fra telefonintervju, ikke nødvendigvis helt ordrett.

Tabell 3.2: *Har det vært noen politisk debatt rundt skolemåltid i din kommune? Oppsummering av svarene fra etatslederne. Fire etatsledere som ble kontaktet via e-post svarte ikke på dette spørsmålet.*

Har det vært noen politisk debatt rundt skolemåltid i din kommune?	Frekvens:
Ja	7
Nei	9
Vet ikke	3
Svar totalt:	19

Her gir kommentarer fra etatslederne ytterligere innsikt i hvordan skolemåltid og skolematsservering er blitt behandlet politisk. Nedenfor presenteres kommentarer som etatslederne selv har skrevet inn på e-postforespørsel med innrykk, mens kommentarene uten innrykk er basert på notater etter telefonintervjuer og dermed ikke nødvendigvis informantens eget ordvalg.

Tatt opp i kommunestyret under budsjettdebatten høsten 2010. Pga. store innsparingskrav hadde adm. foreslått å ta bort stillingsressursen. Kommunestyret tok fra disp. fond og førte ressursen tilbake med føringer for bruken.

Det er vedtatt at vi skal ha skolemåltid.

Ingen stor debatt, men fruktordninga er politisk drøfta og framelska. FAU har drøfta hva slags mat som skal serveres - mest i et folkehelseperspektiv

Har vært temasak for politikerne. Ingen vedtak, men flere løsninger er vurdert.

Det er kommet opp det siste halvåret (som jeg vet)

Det er opp til den enkelte skole og foreldreutvalget, så lenge skolen omprioriterer egne ressurser til ordningen. Det må til en politisk sak dersom det skal tilføres ekstra ressurser. Skolemåltidet ble tatt opp som sak i forbindelse med utviding av ordningen i 2011. Politikerne valgte å ikke gi ressurser, men ordningen fortsatte likevel innenfor skolens egen ramme.

Det ligger et forslag der nå, hos skole- og samarbeidsutvalget, som ønskes lagt fram politisk av etatslederen. Det er ikke ferdig behandlet ennå. Jeg tror en ville fått det til – det er politisk vilje til å satse på skolen.

Temaet har ikke vært oppe annet enn som sporadisk valgkampsak etc. Det ville være umulig for skolen å få det til innenfor egne rammer, så det må tilføres ressurser. Temaet er aldri behandlet politisk.

Det er tatt opp og drøftet i en prosjektgruppe i forbindelse med innføringen av samhandlingsreformen, da satt i sammenheng også med fysisk aktivitet og frokost.

Det er et spørsmål om økonomi. Vi er på minstenivå når det gjelder ressurser, og kan ikke prioritere det. Derfor har det heller ikke blitt foreslått/drøftet, verken politisk eller administrativt. Tviler på at det finnes skoler her som kan prioritere egne ressurser til dette innenfor budsjettene sine. Det er ikke lov å kreve foreldrebetaling i skolen, slik som i SFO.

Temaet har aldri vært diskutert politisk, og det har heller ikke kommet noe innspill fra skolene til oss i administrasjonen om dette.

3.1.2 Matsservering ved offentlige grunnskoler i Nord-Trøndelag

96 prosent av rektorene i spørreundersøkelsen oppgir at skolen er med på skolemekordningen, mens 65 prosent er med på skolefruktordningen. På spørsmål om det er noen annen form for matsservering ved skolen enn skolemek og skolefrukt, svarer 49 prosent ja (37 skoler) og 51 prosent nei (39 skoler).

3.1.2.1 De som har matsservering

De 37 skolene som oppgir at det finnes matsservering ved skolen, er videre bedt om å gi noen opplysninger om dette skolemåltidet. Hvor ofte det serveres mat varierer mellom skolene (figur 3.1). 11 skoler (31 prosent) oppgir at de daglig har en eller annen form for matsservering ut over melk og frukt. Ved totalt 22 skoler (29 prosent) er det matsservering ukentlig eller oftere.

Ved 13 skoler (37 prosent) har tilbudet om matsservering form av en elevkantiner, der elevene kan kjøpe seg mat selv (figur 3.2). Ved 16 skoler organiseres måltidet av skolen (skolemåltid), med ulike former for finansiering. Seks rektorer har valgt svaralternativet «Annet», og her viser de til matsservering som foregår i SFO (2 skoler), elevkantiner (2 skoler) og måltider organisert av foreldreutvalget (FAU), 2 skoler).

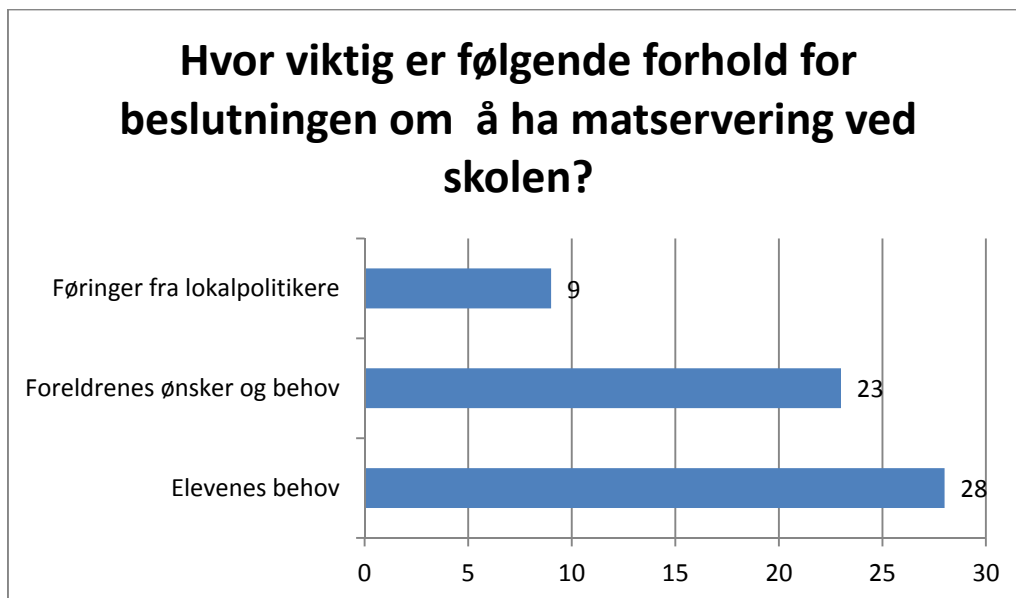
Figur 3.1: *Hvor ofte er det matsservering ved skolen? Oversikt over svarene fra de som har matsservering ved skolen (N=35, to har ikke svart på spørsmålet). Tallene i figuren angir hvor mange skoler som har gitt dette svaret.*

Figur 3.2: *Hvordan er matsserveringen ved skolen organisert? Oversikt over svarene fra de som har matsservering ved skolen (N=35, to har ikke svart på spørsmålet). Tallene i figuren angir hvor mange skoler som har gitt dette svaret.*

Vi har bedt rektorene ved skoler som har skolemåltid om å vurdere hvor viktig henholdsvis elevenes behov, foreldrenes behov og føringer fra politikerne er for avgjørelsen om å tilby matsservering ved skolen. Tabell 3.3 presenterer andelen som

har valgt de tre høyeste trinnene på den 7 trinn lange vurderingsskalaen fra 1 = helt uviktig til 7 = svært viktig. Rektorene legger størst vekt på elevenes behov, dernest foreldrenes ønsker og behov, og oppfatter politiske føringer som klart minst viktig for beslutningen.

Figur 3.3: *Hvor viktig er følgende forhold for beslutningen om matservering ved skolen? Disse svarene ble gitt på en skala fra 1 = helt uviktig til 7 = svært viktig. Her presenteres antall personer som har valgt verdiene 5, 6 og 7 på vurderingsskalaen. N=37.*

15 av rektorene ved skoler som har ulike ordninger for matservering har brukt muligheten til å svare på det åpne spørsmålet om andre forhold som har betydning for beslutningen deres. Følgende kommentarer ble gitt her:

At vi har fått til økonomi rundt dette i forbindelse med skolefruktordning for kombinerte barne- og ungdomsskoler.

De få gangene det er elevkantine, 2-3 ganger i året er dette et trivselstiltak.

Det sosiale aspektet i å spise sammen er viktig. Også det å tilrettelegge for god og sunn skolemat til elevene. Enkelte elever spiser lite/ingenting til frokost og har med lite egnet skolemat. Dette har betydning for deres læring på skolen.

Elevkantine bare for ungdomsskolen. Skolen har ønske om å utvide tilbudet også for barneskolen. 1. - 4. trinn har enkelte måltider i løpet av skoleåret som er betalt av skolen. 5. - 7. trinn har enkelte måltider der elevene tar med litt hver og lager langbord SFO har måltider hver dag som er betalt av foreldrene

Felles skolemåltid brukes som et trivselstiltak ved skolen.

Folkehelse, sosial utjamning, kosthold og helse, tilgang til egnede lokaler etter nybygging.

Gi meg ei føring, så skal barna få mat!!!

Kantine drevet av elever etter ønske fra dem. Dette er avklart med foreldrene (FAU) I nær framtid vil det bli organisert kantinedrift drevet av skolen. Salg av mat og drikke, i tillegg til melkeordningen og gratis frukt.

Skolemåltidet er et viktig sosialt og oppdragende tiltak.

Trivselsmessig tiltak

Trivselstiltak

Vi har for lita kantine, men bruker ett kjøkken. De fleste spiser i klasserommene, og mange har egen matpakke i tillegg til kantinetilbudet.

Vi samarbeider med en lokal vekstbedrift i forhold til å organisere og drive kantina. Har svært gode erfaringer med dette.

Vi ser at mange elever kommer på skolen uten å ha spist frokost og uten å ha med skolemat. Vi legger derfor opp til elevkantine der elevene kan få et solid måltid til maks 15 kr. Skolekantina er en del av skolens undervisning i faget Mat og helse.

Ønske om fokus på sunne alternativer i matpakka. Øve på å prøve nye smaker, spise salat mm

3.1.2.2 De som ikke har matservering

39 skoler oppgir at de ikke har noen form for matservering ved skolen. Vi har spurt disse om å vurdere viktigheten av tre forhold når det gjelder denne beslutningen: Budsjettrammer, bemanning og fysiske fasiliteter ved skolen. Alle disse forholdene ser ut til å ha meget stor betydning for hvorvidt skolen tilbyr matservering eller ikke (figur 3.4).

Figur 3.4: *Hvor viktig er følgende forhold for beslutningen om å ikke ha matservering ved skolen? Disse svarene ble gitt på en skala fra 1 = helt uviktig til 7 = svært viktig. Her presenteres antall personer som har valgt verdiene 5, 6 og 7 på vurderingsskalaen. N=39.*

Sju av rektorene som ikke har matservering på skolen har svart på det åpne spørsmålet om andre forhold som har betydning for beslutningen deres. Følgende kommentarer ble gitt:

Alle elevene har med matpakke og nesten alle har melk på skolen

Det finnes et ønske fra meg som rektor å utvikle skolemåltidstilbud, men vi får se om det går.

Romkapasitet, praktisk tilrettelegging. Er i et gammelt bygg med begrensede muligheter. Skolen skal slås sammen med en annen barneskole i kommunen og flytte ned til ungdomsskolen. Det er håp om at det blir tilrettelagt for skolemåltid ved nyskolen.

Skolen har ikke eget skolekjøkken, kun et lite på SFO

Skolen har mange bygninger å forholde seg til. Elevene har stort sett med seg fornuftig skolemat og frukt til skolen og nesten alle deltar i skolemelkordningen. Tid, personalressurser og store investeringer i skolen bør brukes på mere prekære ordråder.

Vi er i en rehabiliteringsfase og lever i midlertidige lokaler. Mangler kjøkken og andre fasiliteter.

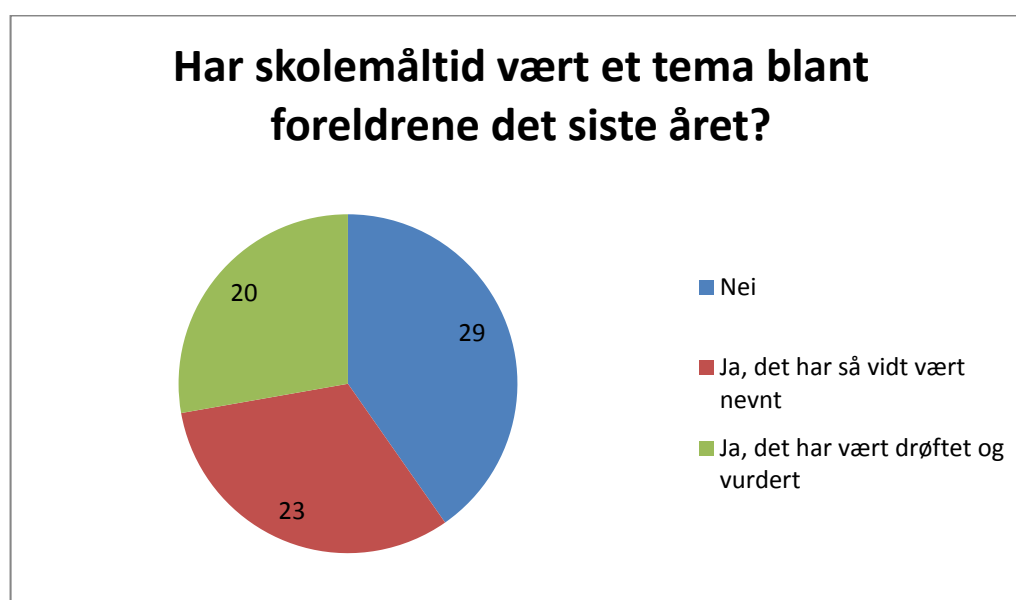
Våre elever stiller alle med matpakke på skolen hver dag. Mange har med egen frukt i tillegg til det de får på skolen. Hvis elever har glemt matpakka får de

tilbud om mat på skolen. Vi føler og tror at de aller fleste elevene har rimelig sunne matpakker og får den næringa de trenger. Dette sett i forhold til våre lokaler, økonomi mm gjør at vi ikke har planer om skolemåltid, men heller vil ha alle foreldre på banen ifht frokost og sunn skolemat.

3.1.2.3 Planer om og holdning til skolemåltider

Det er ni skoler der rektor oppgir at skolen har planer om å enten starte opp med skolemåltid, eller at en ønsker å utvide en allerede eksisterende ordning. 43 skoler svarer at de ikke har noen planer om å innføre skolemåltid, mens 14 oppgir at de har en ordning med skolemåltid som de synes fungerer og ikke ønsker å endre. Seks rektorer svarer «Vet ikke» på dette spørsmålet.

Det varierer i hvor stor grad skolemåltider og skolemat har vært et tema blant foreldrene til elevene ved skolen det siste året (figur 3.5). Saken har vært satt på dagsorden ved mer enn halvparten av skolene, og drøftet og vurdert ved en av fire skoler.

Figur 3.5: Har skolemåltid vært et tema blant foreldrene det siste året? Tallene i diagrammet viser til antall respondenter som har valgt dette svaralternativet. N=77, fem rektorer utelot å svare på dette spørsmålet.

Vi stilte rektorene et åpent spørsmål om hvordan de ville organisert en eventuell skolemåltidsordning slik at den ble optimal – dersom de ser bort fra økonomiske, bemanningsmessige og tekniske begrensninger. 49 av 77 respondenter svarte på dette spørsmålet, og samtlige svar er presentert i vedlegg 3. Under presenteres noen hovedtendenser og eksempler fra svarene.

Økt stillingsressurs og bemanning til gjennomføring av skolemåltidet nevnes av 20 rektorer som et ønske eller en betingelse for å gjøre måltidet optimalt. Det er også flere som peker på at en trenger kantinerom eller andre egnede lokaler:

Med eget personale som har ansvar for måltidet, ikke med lærere. Eget kantinerom, noe vi ikke har i dag.

Felles frokost omlag en halv time før undervisninga tar til. Mat enten ved at noen ansettes for å forberede eller at mat bringes fra firma.

Ansatt en eller 2 personer til kantinedrift i vår ellers så flotte kantine. Ansvarlige for innkjøp, servering, oppdeling mm.

Plass til egen kantine som har eget kjøkken, gjerne med egen ansatt ansvarlig som også hadde med elever til jobbingen

Noen rektorer har skrevet mer fyldige kommentarer med sine tanker rundt et optimalt skolemåltid:

Jeg ville ha bedt kommunen bygge ut skolens arealer, gjort dem optimale for gode skolemåltid. Jeg ville ha fått ansatt folk til tilberedning, servering og oppfølging av elevene, også de som trenger ekstra hjelp ved bespisning av varmmat, slik at måltidet kunne bli fullverdig og en god opplevelse for både de som administrerer det og for alle elevene. Jeg ville ha tatt mønster etter andre skoler - de som har lyktes med servering av skolemåltid.

Det kan være flere løsninger. En kantine ville vært et godt tiltak, men siden vi er en barneskole tror jeg en gruppedeling av elevene der en ivaretar trinnet og har en sosial ramme rundt måltidet er viktig. Vi har prøvd ut dette i samarbeid med bondekvinnelaget, der vi har hatt en base der barna går til gymsalen og forsyner seg og deretter går tilbake til sitt klasserom og spiser. Dette har fungert utmerket.

Da måtte vi ha noen som var ansvarlig for å ordne til - det er tidkrevende å gjennomføre ved elevhjelp. Måtte gjøre noen valg i forhold til å smøre på selv, eller å komme til ferdig laget skolemåltid, samt om en skulle ha varm mat. Vi gjennomfører et samlet måltid i gymsalen. Sosialt og trivelig. Men det tar tid. Skulle vi ha en fast daglig ordning, måtte vi gjøre det på en mer effektiv og hurtig måte. Organisert en skolekantine hvor de kunne hente mat og tatt med opp i klasserommene (siden vi spiser i forkant av undervisningsøkta). Laget sunn og god mat som er kortreist og sesongbetont. Variert med kald/varm mat avhengig av hva vi har til rådighet. Via maten skape gode holdninger for sunn og riktig mat. Fått en styrket fokus på ernæring og sammenhengen med det vi spiser og det vi er i stand til å yte.

Noen av kommentarene sier også noe om holdningene respondenten har til fenomenet skolemåltid – om en ser det som skolens eller foreldrenes ansvar. Her er

respondentene i undersøkelsen vår spredt over hele spekteret, noe også svarene på spørsmålet om egen holdning som er presentert i tabell 3.6.

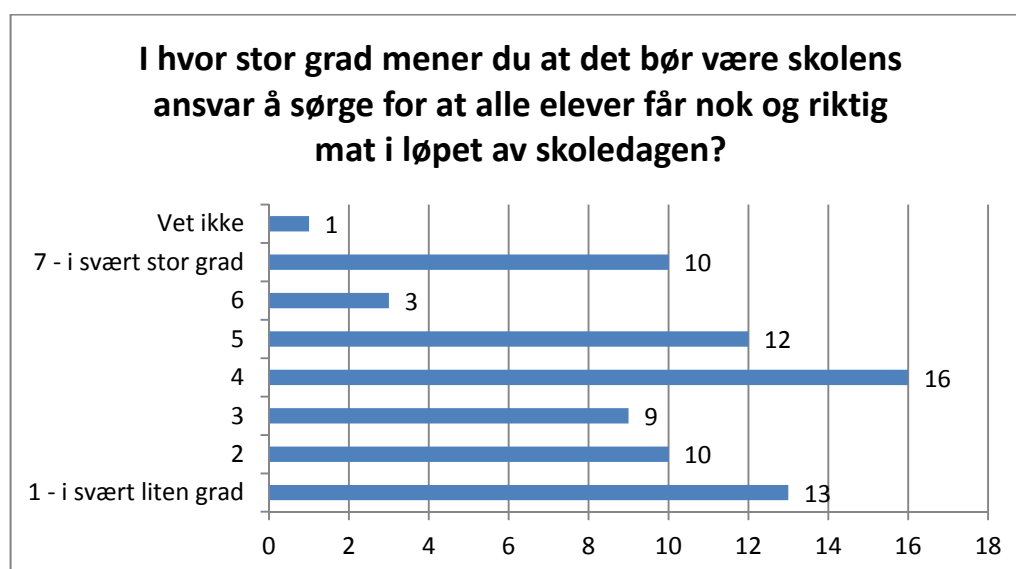
Det er jeg veldig usikker på fordi jeg egentlig mener at foreldre bør ta ansvar for sine barns matvaner, synes ikke noe om at alt skal institusjonaliseres. Når det er sagt er det selvfølgelig for alle godt å få fersk, frisk mat i stedet for matpakke. Tror da vi måtte hatt en utvidet skoledag for å få plass til et servert måltid fordi elevene vil trenge lenger tid på spising og organisering rundt det. Ser for meg et måltid midt i skoledagen. Ei kantine eller tilsvarende rom med plass til minst halve elevmassen. noen til å ta seg av denne lunsjen, lage i stand, gjøre jobben. Ikke et middagsmåltid, men en lunsj.

Et gratis skolemåltid hver dag for alle elevene

Vi måtte bygge ut og ha et skolemåltid, gratis for alle. Det er for galt at rike Norge er det eneste landet bortimot, som ikke har egen skolemat/kantine-ordning.

Kantine med personell som er åpen i matfriminuttet.

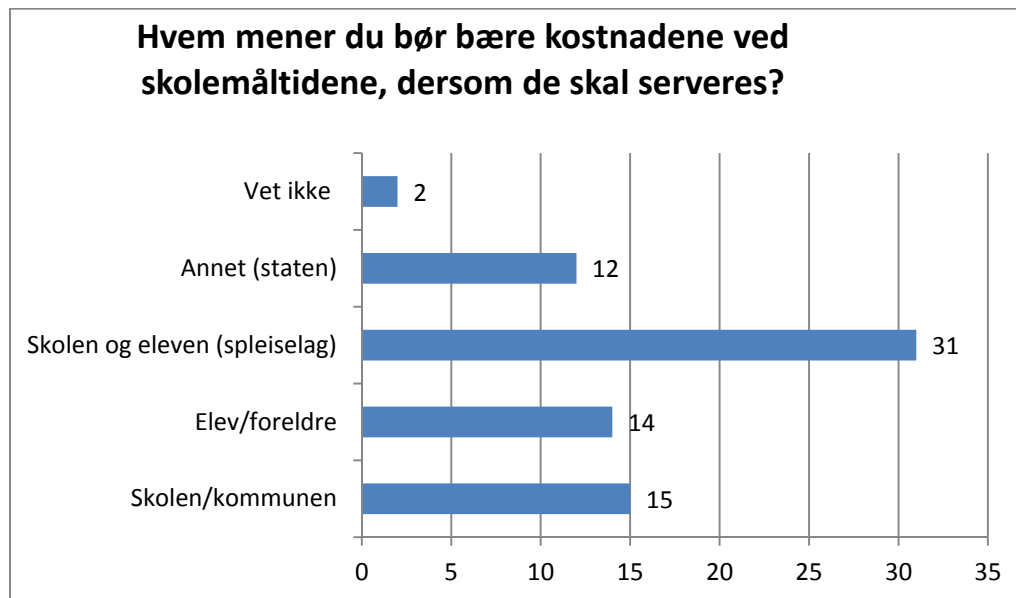
Når det gjelder rektor sin egen holdning til om skolen bør ta ansvaret for at elevene spiser nok og riktig mat i løpet av skoledagen, så dokumenterer undersøkelsen stor variasjon blant de 77 som har svart (figur 3.6). Gjennomsnittskåren er 3,7 (standardavvik 1,9), det vil si litt i underkant av midtpunktet 4 på skalaen.

Figur 3.6: *I hvor stor grad mener du at det bør være skolens ansvar å sørge for at alle elever får nok og riktig mat i løpet av skoledagen? Vi har bedt dem vurdere på en skala fra 1 = i svært liten grad til 7 = i svært stor grad.*

Det er også stor variasjon i hvem man mener bør betale for et felles skolemåltid, dersom det skal serveres (figur 3.7). Cirka en av fem mener elevene og foreldrene

alene bør bære kostnadene ved skolemåltidet, mer enn to av fem mener det bør være et spleiselag mellom elev/foreldre og skolen, mens nesten to av fem mener det offentlige (kommunen/skolen eller staten) bør ta hele kostnaden.

Figur 3.7: Hvem mener du bør bære kostnadene ved skolemåltidene, dersom de skal serveres? Svarfordeling mellom svaralternativene. Alternativet Annet hadde mulighet for å skrive hvem en mente, og samtlige 12 respondenter i denne kategorien svare at staten bør betale.

3.1.2.4 Vurdering av effekter av skolemåltid

Vi har listet opp åtte forhold som skolemåltidet kan ha effekter på, og bedt rektorene i undersøkelsen vurdere hvor viktig skolemåltidet er for hver av disse faktorene (tabell 3.3). Deltakerne i undersøkelsen har generelt sett stor tro på effekter av skolemåltider. Svarkategorien 7 = svært viktig er den som er hyppigst brukt for alle forholdene unntatt forebygging av mobbing og hverdagsmestring for travle foreldre. Alle gjennomsnittskårene ligger over midtpunktet 4 på skalaen.

Rektorene har en oppfatning av at effekter av skolemåltid er størst i forhold til elevenes konsentrasjonsevne og kostholdsvaner, samt for trivselen og det sosiale miljøet. Forebygging av mobbing og hverdagsmestring for travle foreldre skårer også over middels, men lavere enn konsentrasjon, kosthold og trivsel.

Tabell 3.3: *Rektorenes vurdering av hvor viktig skolemåltidet er for hvert av disse forholdene. Vurderingen er gjort på en skala 1 = svært lite viktig til 7 = svært viktig. Snittskårene er rangert fra høyeste til laveste.*

	N	Minimum	Maximum	Snittskår	Standardavvik
Elevenes konsentrasjonsevne	73	1	7	6,0	1,2
Elevenes kostholdsvaner	73	2	7	5,8	1,2
Trivsel og sosialt miljø	73	3	7	5,8	1,1
Læringsmiljøet i klassene	73	2	7	5,6	1,3
Elevenes helse	73	1	7	5,6	1,6
Utjevne sosiale/ressursmessige forskjeller mellom elever					
Forebygging av mobbing	73	2	7	4,7	1,5
Hverdagsmestring for travle foreldre	73	1	7	4,6	1,7

Også under dette spørsmålet var det mulig å gi en åpen kommentar, noe seks rektorer valgte å gjøre. Kommentarene presenteres under:

Dessverre er det slik at ikke alle foreldre er flinke nok til å følge opp sine barn med et sunt kosthold og regelmessige måltider, f. eks. frokost.

Det er viktig at alle spiser, og gjerne til samme tid, og i fellesskap. Ligger mye fint samarbeid og fin læring i det. Men, det kan ikke være et skoleansvar at ungene har riktig kosthold. At et skolemåltid skal gjennomføres på grunn av at det skal avlaste travle foresatte mener jeg blir et steg i feil retning. Ungene må være et foreldreansvar. Måltidet bør være lagt opp slik at alle får samme tilbud om mat, og alle må kunne delta på det, uavhengig av sosiale/ressursmessige forskjeller.

Er det riktig at skolen skal overta foreldrenes ansvar i stadig flere sammenhenger?

Mener egentlig IKKE det er en skolesak, men det har blitt det, og vi må henge med, for barnas skyld, i samfunnsutviklinga. Mange elever opplever ikke matstund og måltider hjemme....- da bør imidlertid staten utvide skoledagen og sette inn ressurser for å ivareta dette. VI kan ikke både ha måltider og nå kompetanssmål i læringsplan innenfor samme tids- og ressursramme. Det er heller ikke en pedagogisk jobb. Andre yrkesgrupper må inn i skolen.

Ser det som positivt med skolemåltid, men mener at foresatte har et ansvar der.

Så lenge vi ser at elevene spiser godt som det er uten Skolemåltidet er dette litt vanskelig å svare korrekt på.

3.1.3 Eksempler på skolemåltidsløsninger

I det følgende beskrives noen løsninger for skolemåltidsservering (elevkantiner er her holdt utenfor) som er i bruk i nordtrønderske offentlige grunnskoler i dag. Listen er ikke uttømmende, men må sees som en eksempelsamling. Vi har likevel inkludert alle skolene som har daglig skolematsservering, og som vi gjennom datainnsamlingen har fått informasjon om.

3.1.3.1 Stortangen skole: Daglig brødmåltid som skolelunsj

Stortangen skole (96 elever) har hatt et daglig skolemåltid (lunsj) til 1.-4. klasse siden 1997 (da 6-åringene kom inn i skolen). Det var foreldreutvalget som tok initiativet til måltidet, blant annet for å gjøre overgangen fra barnehagen til skolen mykere for elevene.

I skoleåret 2011-2012 ble ordningen utvidet til å gjelde alle elevene ved skolen (1.-10. klassetrinn). Lunsjen er et måltid der elevene smører mat selv (brød, vanlig pålegg, frukt, drikke) og som betales av elevene/foreldrene med cirka kr. 8,50 per dag. Da er statlig støtte til frukt/grønt (skolefruktordningen) lagt inn i skolemåltidet. Hver tirsdag er skolemåltidet varm mat.

Folkehelse, sosial utjamning, kosthold og helse er noen av grunnene rektor ved skolen oppgir for at en satses på skolemåltid for elevene, samt at nye og egnede bygg ved skolen gjør det mulig og praktisk gjennomførbart. Skolen har dessuten et ønske om å utvide skolelunsjen med daglig tilbud om salater og et varmt alternativ til brødmåltidet.

Elevene spiser i tre puljer etter klassetrinn. Så å si alle elevene deltar i skolemåltidet, med unntak for noen få med allergiplager eller en spesiell diett. Skolen organiserer skolemåltidet ved å omprioritere noen av assistentressursene samt ved å samarbeide med vekstbedriften NAMAS.

Skolen får til skolemåltidet uten å få tilført ekstra ressurser, men en søkte politikerne om ekstra midler i forbindelse med at ordningen ble utvidet høsten 2011. Politikerne valgte imidlertid å ikke gi ekstra ressurser til skolemåltidet.

3.1.3.2 Leka skole: Daglig brød/varmmåltid som skolelunsj

Ved Leka barne- og ungdomsskole (51 elever) serveres det daglig felles skolelunsj for alle elever og ansatte ved skolen, der en sitter samlet og spiser. Opptakten til skolelunsjen var et initiativ fra foreldrene for cirka tre år siden. Foreldrene ønsket å tilby elevene et måltid en gang i uka, og foreldrene tok på seg organiseringen av matserveringen. De lot det gå på omgang å komme til skolen og stelle i stand måltidet. Måltidet var da gratis for alle elever og lærere, og det var ifølge rektor en ordning skolen var svært godt fornøyd med.

Fra høsten 2011 tok kommunen over ansvaret for skolemåltidet, og det ble gjort til en daglig hendelse. En inngikk samarbeid med sykeheimen om å ansette en kokk i en

deltidsstilling (to personer deler på jobben som skolekokk, og de jobber også på sykeheimen). Skolekokken lager maten og har ansvar for måltidet. Det benyttes følgende meny, alle dager med frukt og melk til:

- Mandag: Suppe og brød
- Tirsdag: Brødmåltid (brød og pålegg, elevene smører selv)
- Onsdag: Varmt måltid (f. eks fiskekaker med poteter til, gryterett...)
- Torsdag: Brødmåltid
- Fredag: Grøt. Maten lages på sykeheimkjøkkenet, fordi skolekjøkkenet er opptatt til undervisning i heimkunnskap.

Måltidet finansieres som spleiselag mellom kommunen (bevilgning fra politisk hold) og at elevene betaler noe selv. Det koster 100 kroner i måneden (50 prosent søskenmoderasjon) å delta i skolelunsjen. I følge rektor er det stor politisk oppslutning om at en ønsker å tilby skolelunsjen. Ingen har protestert på prisen/egenbetalingen, og alle skoleelevene deltar. I tillegg baker skolen skolemilk- og skolefruktordningen inn i skolelunsjen.

Rektor ved Leka skole forteller at skolen er svært glad for skolelunsjen, og at lærerne merker forskjell på elevene fra før en begynte med ordningen. Da skolemåltidet var bare en dag i uka, merket en forskjell disse dagene: Elevene er mer opplagte og dessuten roligere etter å ha spist godt, og dermed blir også læringsmiljøet bedre. Elevene gleder seg dessuten til måltidet, og det er sosialt og trivelig å sette seg til å spise sammen. Lærerne ved skolen så at det tidligere var variabelt hvor mye mat elevene fikk i seg på en dag: Noen hadde ikke med matpakke og spiste ikke på hele dagen.

3.1.3.3 Lauvsnes skole: 20 år med daglig skolelunsj

Ved Lauvsnes skole (70 elever) har en servert daglig brødmåltid til elevene som skolelunsj i 20 år. I dag omfatter måltidet 1.-7. klassesetrinn (63 elever), og rektor forteller at grunnen til at ungdomstrinnet ikke er med er at de heller vil ha med seg sin egen mat. Skolen tilbyr elevene å bruke mikrobølgeovn for å varme mat, f. eks nudler, pizza, ostesmørbrød etc., og en del ungdomsskoleelever benytter seg av dette mens andre har matpakke. Bakgrunnen for ordningen med skolelunsj for 20 år siden var imidlertid at spesielt mange av ungdomsskoleelevene ikke hadde med seg mat. I starten var skolelunsjen bare for ungdomstrinnet.

Skolemåltidet slik det praktiseres ved skolen i dag organiseres av en av assistentene ved skolen, i samarbeid med et par elever fra mellomtrinnet. De setter ut maten og melk til drikke på fire langbord, der alle elevene kan spise sammen. Når alle har satt seg, sies det Vær så god, og måltidet kan starte. Fat, kopper og bestikk hentes av elevene på traller, og elevene plasserer selv de brukte koppene tilbake på tralla etter måltidet. Etter 15 minutter kan de som vil gå fra bordet, mens de som vil kan sitte lenger. Skolen legger vekt på læring av god bordskikk. Det går på rundgang blant lærerne å spise sammen med elevene. Assistenten og hjelpeelevne rydder inn maten og vasker opp etterpå.

Matens om serveres er vanlig brød med smør, ost, servelat og syltetøy, samt frukt og melk. Torsdager har 1.-4. klasse skolefri, og matsserveringen foregår da gjennom SFO. Elevene betaler egenandel for maten, cirka 7-8 kroner per elev og dag. Det er frivillig å delta, og noen få elever i mellomtrinnet har valgt å stå utenfor. Disse spiser matpakken sin sammen med de som smører seg skolelunsj. Skolen omprioriterer assistentressurser til skolemåltidet for å organisere det, og det tar cirka 1-1,5 assistenttime hver dag. Rektor mener skolemåltidet ville bli alt for dyrt for elevene dersom en skulle regne inn lønna til assistentene. Politikerne i Flatanger har valgt å gi skolen rammer som gjør det mulig å ha skolemåltidet.

Ved Lauvsnes skole er en fornøyd med ordningen for skolemåltid, og spesielt foreldrene er godt fornøyde. Det var i sin tid skolen som tok initiativ til skolemåltidet, fordi en oppdaget at en del elever ikke hadde med seg mat og dermed ikke spiste skikkelig på hele dagen. Det har aldri vært protester mot skolemåltidet. Den viktigste effekten som rektor ser er at lærerne kan være sikre på at alle elevene har fått i seg mat i løpet av dagen.

3.1.3.4 Statland skole: Prøveordning med ukentlig varmt lunsjmåltid

Statland skole (50 elever) startet på nyåret 2011 med et prøveprosjekt der de serverte et varmt skolemåltid til elevene i ungdomstrinnet (25 elever) i lunsjen en dag i uka. Det har etter det rektor kjenner til vært en form for kantineløsning ved skolen tidligere, før han startet, men det er en del år siden nå.

Noe av bakgrunnen for prosjektet er at skolen har en elev med tilpasset utdanningsopplegg, der også matlaging inngår som en aktivitet. Denne eleven har en assistent, som er utdannet kokk og dessuten er svært opptatt av ernæring og sunn mat i skolen. Skolen prøver ut opplegget vårsemesteret 2012, og har ennå ikke bestemt om og hvordan det skal videreføres. En tenker imidlertid i retning av å utvikle det videre gjennom en elevbedrift, og en ønsker å kunne tilby det til alle elevene ved skolen. Økonomi og kapasitet er imidlertid en begrensning her.

Elevene betaler selv det ingrediensene i dette måltidet koster, og beløpet er kroner 40,- per elev og måltid. Tidsressursen dekkes gjennom elevassistenten, som legger det inn som en naturlig del av aktiviteten for eleven med tilpasset utdanningsopplegg. Skolen har ikke andre midler å bruke til prosjektet, og er avhengig av at betalingen fra elevene dekker matvarekostnadene. Saken er drøftet med foreldrerådet ved skolen, og foreldrene er positive til tiltaket.

Det er stor oppslutning om måltidet, og elevene spiser godt. Maten som serveres er ofte tilnærmet full middag, f. eks lasagne eller fiskekaker, og andre ganger supper. Oppskrifta på måltidene legges fram så elevene kan ta dem med seg, for å øke interessen for å lage sunn, god mat hjemme.

Rektor ved Statland skole forteller at det er stor forskjell på hvor bra skolemat elevene har med seg til skolen, og at dette er en av grunnene til at en tilbyr skolemåltidet.

Videre håper en å lære elevene til å prøve nye smaker, og en tillegger det sosiale og trivselen rundt bordet ved et felles, varmt måltid stor vekt. Lærerne mener at skoleprestasjonene blir bedre når basisbehov som nok, god mat er dekket for elevene.

3.1.3.5 Stiklestad skole: Skolefrokost to dager i uka sponset av FAU

Ved Stiklestad skole (180 elever) begynte man på nyåret 2012 å servere 5.-7. klassetrinn gratis frokost to dager i uka. Dette er et prøveprosjekt, der skolen har søkt FAU (foreldreutvalget) om midler til gjennomføringen. Det er skolen som står for organiseringen av frokosten, der det serveres vanlig norsk frokost: Grovt brød, pålegg som ost og pølse og melk som drikke til. Det er også grønnsaker og av og til noe frukt til måltidet.

Bakgrunnen for at skolen ville gjennomføre prosjektet er at de mistenker at en del elever ikke spiser frokost før de kommer til skolen. De ønsker at elevene har en rolig, god start på dagen og får i seg mat, og rektor forteller at lærerne ser på elevene at skolemåltidet gjør dem godt, og skolen skulle gjerne ha tilbydd elevene frokost hver dag. Ordningen er imidlertid avhengig av det økonomiske tilskuddet fra FAU, og vil vare så lenge disse pengene varer.

3.1.3.6 Vuku oppvekstsenter: Frokost til ungdomstrinnet to dager i uka

Vuku oppvekstsenter (355 elever) serverer gratis skolefrokost til elevene i ungdomstrinnet to dager i uka (totalt er det 226 elever på ungdomstrinnet i dag). Måltidet settes fram litt før åtte om morgenen og står framme som buffet til skolen starter klokka halv ni. Elevene kan komme innom og smøre seg mat og spise når de vil i dette tidsrommet. Maten som serveres er brød og knekkebrød, med vanlige påleggssorter som ost, pølse, skinke, syltetøy og leverpostei, med melk og juice til.

Cirka halvparten av elevene benytter seg av tilbudet om å spise frokost på skolen. Ordningen er spesielt gunstig for en gruppe elever som ankommer skolen med buss allerede før klokka åtte om morgenen.

Skolen har prioritert måltidet og funnet rom for det innenfor egne ressursrammer. Det hele startet som en prøveordning, som raskt ble så populær at en bestemte seg for å fortsette med den. Foreldrene har tilbudt seg å betale for måltidet for å få beholde ordningen, men skolen har bestemt seg for å tilby det gratis til alle. Grunnen er i følge informanten ved skolen at en ser effekter på elevene, de er mer opplagte når de får i seg mat. Forholdene ved skolen ligger godt til rette med nybygd, stor kantine med kjøkken og kjølerom som er godt egnet for skolemåltidet.

Det er en person ansatt i 30 prosent stilling for å ta seg av skolemåltidet samt administrere skolefruktordningen ved Vuku oppvekstsenter. Personen var tidligere renholder, men hadde behov for andre oppgaver. Skolefrokostansvarlig bestiller/handler mat, setter fram måltidet og rydder etterpå.

3.1.3.7 Egge barneskole: Småtrinnet har med seg mat til fellesmåltid

Ved Egge barneskole (364 elever) har de en ordning der klassene i småtrinnet (1.-4. klasse) av og til tar med seg mat hjemmefra til et felles måltid. Maten dekkes på bordet, og en spiser sammen. Dette skjer i følge rektor ikke på faste dager, og heller ikke så ofte som ukentlig. I tillegg har skolen noen mindre grupper med elever som har matlaging som en del av aktiviteter i tilrettelagt undervisning, og som av og til serverer mat til mindre grupper av andre elever ved skolen. Dermed er det en eller annet form for matservering ved skolen flere ganger månedlig, men ikke samlet og til alle elevene.

Ved Egge barneskole har en imidlertid et ønske om å servere regulære skolemåltider, men en har vurdert mulighetene som finnes uten å se noen realistisk løsning. Skolen har relativt mange elever, og hovedutfordringen er at det er vanskelig å få organisert måltidet i praksis. Skolen har ikke rom og arealer som er egnet til det – arealer er generelt veldig knapp ressurs ved denne skolen. Eneste muligheten rektor ser er å dekke langbord i korridorene på skolen, noe som ville bety svært mye arbeid og organisering for hvert måltid.

3.1.3.8 Vålen skole: Inviterer lokalmiljøet

Ved Vålen skole (27 elever) har en et ukentlig skolemåltid som organiseres av skolen og foreldrerådet (FAU) i samarbeid, og som i tillegg er åpent for andre i lokalmiljøet slik at de kan komme og delta sammen med elevene. Rektor forteller i spørreundersøkelsen at ordningen fungerer svært godt og at skolen er veldig fornøyd med den. To til tre pensjonister kommer for å ordne i stand måltidet, og elevene hjelper til. Det pleier å komme mange spisegjester fra lokalmiljøet hver gang. Skolen har akkurat fått nytt kjøkken, og vurderer nå å ha varm mat på skolemåltidet litt oftere enn i dag.

3.2 Private grunnskoler

Det finnes åtte private grunnskoler i Nord-Trøndelag (www.pedlex.no):

- Flatanger montessoriskole, 37 elever.
- Snåsa montessoriskole, 34 elever.
- Markabygda montessoriskole, 50 elever.
- Steinkjer montessoriskole, 80 elever.
- Vårtun kristne oppvekstsenter, 100 elever
- Bjørkly private skole, 40 elever
- Fagerhaug kristne skole, 105 elever
- Værum private oppvekstsenter, 21 elever.

Fire av disse skolene drives etter montessoriprinsippet. Det er store likhetstrekk mellom de fire montessoriskolene når det gjelder vurderingene bak og gjennomføringen av skolemåltidene, og en av informantene våre peker på at de fire

skolene deler erfaringer med hverandre og lærer av hverandre på mange områder. I det følgende behandles derfor montessoriskolene under ett.

3.2.1 Montessoriskolene

Alle de fire montessoriskolene har minst ett daglig skolemåltid for elevene sine. Flatanger og Steinkjer montessoriskole serverer skolelunsj, mens Markabygda og Snåsa montessoriskole serverer skolefrokost.

Tre av skolene baker prisen for disse måltidene inn i det de kaller matpenger, som elevene/foreldrene betaler i tillegg til eventuelle skolepenger¹. Matpengene går til både skolemåltidet og all annen mat som skolen serverer, f. eks på turer og ved spesielle anledninger, noen legger inn frukt her og andre melk og juice til matpakka eller et enkelt ettermiddagsmåltid med knekkebrød og frokostblanding. De aller fleste elevene deltar i skolematordningen, og de som eventuelt velger matpakka spiser sammen med de andre likevel. Informantene ved disse tre skolene sier at skolen har større utgifter til maten enn det de tar inn i matpenger, men at de ser det som en del av pedagogikken og læringen/aktiviteten ved skolen.

Steinkjer montessoriskole har lagt inn skolemåltidet som en del av den totale driftsrammen på skolen, som finansieres gjennom statstilskudd og skolepenger. Her gikk en bort fra en ordning med betaling for måltidet, fordi det førte til at noen få elever valgte å ikke delta i måltidet.

Felles for alle montessoriskolene er at de mener måltider og det å spise sammen har en pedagogisk og trivselsmessig effekt i tillegg til at en forsikrer seg om at alle elevene får i seg mat. Skolene lar elevene få ansvar for måltidet, under overordnet oppsyn av voksne, og de legger vekt på rammene rundt måltidet. Informanten ved Steinkjer montessoriskole understreker at det står sentralt i montessoripedagogikken at barn må ha dekket basale behov som mat, trygghet osv. før en kan lære dem noe. Alle de fire montessoriskolene er svært godt fornøyd med ordningene de har med matservering.

3.2.2 Øvrige private skoler

Verken Vårtun kristne oppvekstsenter, Bjørkly skole, Fagerhaug kristne skole eller Værum private oppvekstsenter har noen form for faste skolemåltider per i dag. Informantene ved skolene forteller at skolen serverer måltider ved spesielle anledninger, f. eks til jul og påske, men at de ikke har noen regelmessig matservering ut over skolemelk og skolefrukt.

Ved Vårtun har man elevkantinen en dag i uka, som organiseres av elevrådet.

¹ Flatanger montessoriskole krever ikke skolepenger.

Bjørkly skole har ingen fast matservering ut over skolemelk og skolefrukt.

Fagerhaug hadde en prøveordning tidligere der de serverte varm lunsj til alle de 105 elevene en dag i uka. Elevene abonnerte på dette måltidet og betalte for maten selv. Ordningen ble avviklet på grunn av lite egnede fasiliteter ved skolekjøkkenet, som var for lite for oppgaven.

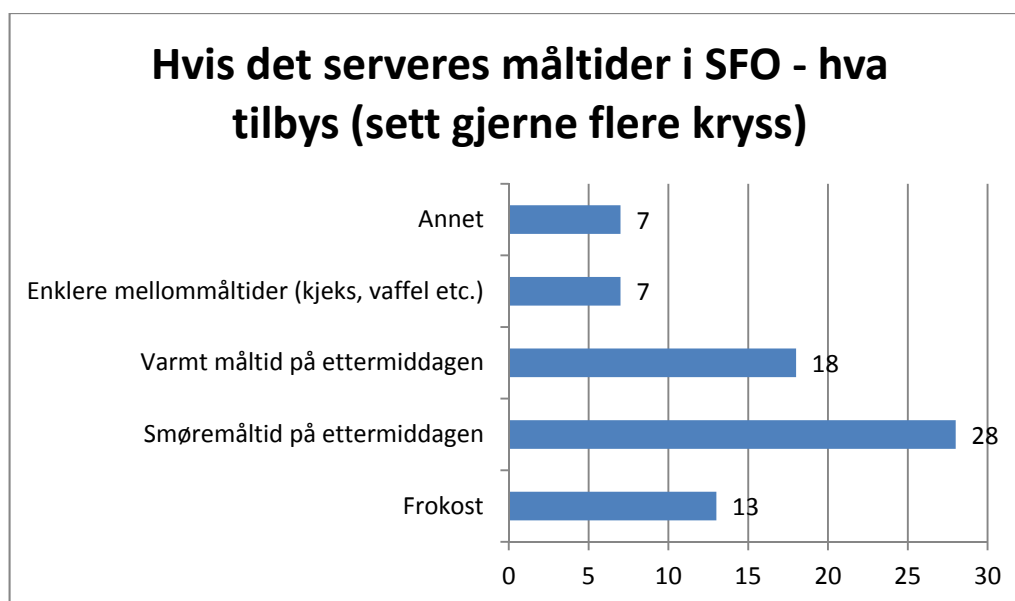
Værum private oppvekstsenter har kantinedag en dag i måneden. Ved denne skolen har lærerne diskutert om en burde hatt noen form for skolemåltid, men det har ikke blitt noe av fordi en ikke har klart å finne en praktisk måte å gjennomføre det på. En har heller ikke sett på økonomien i ei slik ordning.

Det er ikke de samme samstemte holdningene til skolemåltidet i disse fire private skolene som vi finner hos montessoriskolene i fylket. En informant gir i klartekst uttrykk for at skolen ser det i hovedsak som et foreldreansvar å få i ungene mat. Ved to av skolene har man ikke vurdert å tilby elevene matservering ut over de vanlige ordningene med melk og frukt. Ved de to andre skolene har man vurdert et skolemåltid som positivt og ønsker å tilby det, men praktiske forhold har gjort at det ikke er blitt en fast ordning.

3.3 Skolefritidsordninger

I spørreundersøkelsen til rektorene i de offentlige grunnskolene har vi spurt om det serveres mat i skolefritidsordningen (SFO) ved skolen. Av de 64 rektorene som oppgir at skolen har en SFO, svarer 60 prosent (38 skoler) at det serveres en eller annen form for måltider her.

For de 38 SFO-ene som tilbyr måltider, varierer det om det serveres ett eller flere måltider og hva slags mat/måltider som tilbys (figur 3.8). Det vanligste måltidet i SFO er et smøremåltid (brød og pålegg) på ettermiddagen – dette serveres i tre av fire SFO-er med matservering. Varm ettermiddagsmat serveres i nesten halvparten, mens barna får frokost i en av tre SFO-er.

Figur 3.8: Hvis det serveres måltider i SFO – hva tilbys? Her kunne rektor krysse av for ett eller flere alternativer. N=38.

Det var mulig å utdype svaralternativet «annet», og de sju kommentarene her viser blant annet ulike kombinasjoner av skolemat/SFO og av flere typer måltider:

Blanding av flere typer, hovedsakelig etter skoletid, på hele SFO-dager har elevene med matpakke, kan være smøremåltid og varmt måltid enkelte ganger, det settes opp egen oversikt over dette, mat i SFO har vært et eget tema for FAU (samme som skole)

Kan variere hva som serveres. Men vi legger vekt på at det skal være et mellommåltid. Middag skal de jo ha når de kommer hjem. Elevene har anledning til å spise frokost på SFO, men denne må de ha med hjemmefra. Kan få melk fra skolen til frokost.

Sund husmannskost

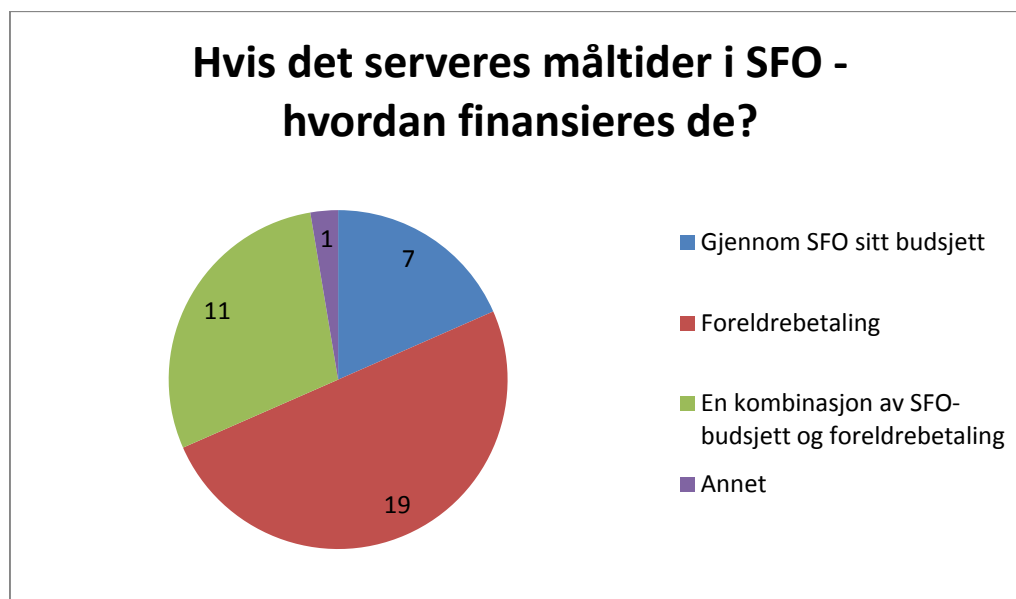
varierer hva som serveres rett etter skoletid: enkelte ganger varmt måltid eller kornblandinger

Varmmat en- to x pr. mnd.

Varmt måltid 2 ganger i måneden

Vi har heldags SFO onsdager. Det serveres da skolelunch.

Den vanligste måten å finansiere/dekke kostnadene med matserveringen i SFO er gjennom foreldrebetaling – denne løsningen er valgt av halvparten av de 38 skolene i undersøkelsen som tilbyr matservering ved SFO. Litt over en fjerdedel velger også en kombinasjon av SFO sine egne rammemidler og foreldrebetaling (figur 3.9).

Figur 3.9: Hvis det serveres måltider i SFO – hvordan finansieres de?

Vi har også stilt de som har matservering i SFO et åpent spørsmål om retningslinjer og tanker rundt sunn mat og valg av mat til servering i SFO. Her har 23 rektorer i undersøkelsen skrevet en kommentar, og langt de fleste understreker at skolen har en holdning til hva slags næringsinnhold maten som serveres har:

Det serveres grovt brød, sunt pålegg og melk

Følger opp sentrale ernæringsråd. Syltetøy kun på fredager. Prøver å holde fokus på å unngå hel- og halvfabrikater.

Ja, egne retningslinjer.

Ja, vi serverer ikke sjokopålegg osv. Lite kaker m.v. Vafler en sjelden gang, men stort sett ordinær og god gammeldags mat: grovt brød, hvit/brun ost, pølse, makrell i tomat, agurk/tomat m.v.

Andre uttrykker også at de ønsker å bli bedre:

Det er vi litt for dårlige på og tenker at dette må gjennomgås og måltidene må legges opp ifht anbefalingene (norsk kosthold)

Det er ikke alle som har laget formelle retningslinjer, men en kan være bevisst sunt kosthold likevel:

Det som serveres er mat som vi definerer innen sunt kosthold. Ingen retningslinjer, men mat etter ønske fra heimene og hva skolen mener er riktig.

Ingen skrevne regler på det, men man har jo gjort seg noen erfaringer på at f.eks mye sukkerholdig mat virker inn på elevene.

En av respondentene svarer dessuten kort og godt «nei» på dette spørsmålet.

3.4 Videregående skoler

De fylkeskommunale videregående skolene i Nord-Trøndelag hører inn under fylkeskommunens utdanningssjef, og fylkespolitikerne kan gi føringer for tilbudet av mat og drikke i skolene. I følge fylkesutdanningssjefen har fylkespolitikerne vedtatt at kantiner ved fylkets videregående skoler skal drives etter selvkostprinsippet, det vil si at ingen skal hente økonomisk utbytte ut av matsalget ut over dekking av faktiske utgifter. Fylkeskommunen som skoleeier åpner for å sette skolekantina ut på anbud til private firma, i tillegg til at en del kantiner drives av fylkeskommunalt ansatt personell.

En del av kantinenes drives i følge fylkesutdanningssjefen også etter «sunn kost»-prinsippet, det vil si at de hovedsakelig har sunn mat på menyen og ikke selger brus etc.

Tilbud om matservering til elevene i skoletida i nordtrønderske videregående skoler kan grovt deles inn i to hovedkategorier: Elevkantiner som er åpne i skoletida der elevene kan kjøpe mat selv etter et selvkostprinsippet, og skolemåltider slik vi har definert dem i dette prosjektet (måltider som serveres til elevene gratis eller til svært lave priser og organiseres av skolen). Det finnes dessuten en type mellomløsninger der skolen aktivt bruker elevkantina og subsidierer/tilpasser denne for å møte behovene til f. eks hybelboende elever.

3.4.1 Elevkantiner

De aller fleste av de 11 videregående skolene har en elevkantine som er åpen daglig, og der elevene kan kjøpe seg brødmatt (landganger, osteloff, grovt/fint oppsmurt etc.) og eventuelt også varmmat en eller flere ganger i uka. Flere kantiner har også salatbar, og informantene forteller at disse er populære blant elevene. Det varierer om kantina i tillegg selger brus, godteri/sjokolade og kaker. Over halvparten av kantinenes forteller at de bevisst IKKE selger brus.

Det er Inderøy og Leksvik videregående skole som ikke har elevkantiner på daglig basis. Inderøy vgs. har imidlertid samarbeid med Inderøy kulturhus som ligger vegg i vegg, og elevenes behov dekkes gjennom kantina der. Ved Leksvik videregående, som har relativt få elever, skole har man lokaler for kantinedrift og lar elever organisere enkelt matsalg der når de har anledning.

3.4.2 Skolemåltider

Tre videregående skoler har et skolemåltid i den formen vi har definert – altså måltid som serveres ved skolen, enten som varmmat eller smøremåltid, og som er gratis eller til svært lave kostnader for elevene. Mære landbruksskole har dessuten en løsning der elevene som inngår i fjøsturnus får frokost de dagene de har vært i fjøset.

Måltidene består av brødskiver med vanlig pålegg (ost, pølse, syltetøy etc.), smør, melk/juice og eventuelt te eller kaffe, og elevene smører selv ved bordene.

Levanger videregående skole serverer gratis frokost til alle elever som vil ha det før skolen starter, to dager i uka. Tilbudet benyttes i stor grad av hybelboere og av andre elever som av ulike grunner ikke får i seg mat hjemme før skolen, og sees først og fremst som en del av det sosialpedagogiske tilbudet ved skolen. Måltidene organiseres av miljøarbeidere ved skolen. Det er også et varmt middagsmåltid på ettermiddagstid en dag annenhver uke for den samme gruppen. 10-20 elever benytter seg av ordningen hver gang.

Ytre Namdal videregående skole serverer et brødmåltid til alle elevene etter hver gang de har hatt kroppsøving. Elever og lærere setter seg da ned ved bordet og smører seg mat og spiser sammen før de går til neste time. Dette er populært og det blir spist mye. Tilbudet er gratis for alle elever.

Leksvik videregående skole, som ikke har noen fast elevkantinedrift, serverer frokost til alle elever som vil ha to dager i uka. Måltidet er ikke gratis, men koster svært lite for elevene (cirka 10 kroner per elev og dag). Skolen gjør det som et trivselstiltak. Elevene smører maten selv.

3.4.2.1 Ordninger som er avviklet

Det er flere skoler som er opptatt av elevenes spisevaner og hvordan en kan understøtte gode vaner, men som ikke direkte arrangerer skolemåltider. Ved to skoler har en hatt ordninger med skolemåltid tidligere, som nå er avviklet av økonomiske grunner. I begge tilfellene er det frokost som enkelt smøremåltid det dreier seg om:

Egge videregående skole (nå en avdeling av Steinkjer videregående skole) hadde for noen år siden tilbud om skolefrokost til elevene, der en serverte klassene etter tur. Elevene fikk ikke frokost hver dag, men det rullerte hvilke klasser som fikk mat. Dette fungerte godt, og skolefrokosten ble sponset av ulike bedrifter/næringslivet. Ordningen ble avsluttet da Egge vgs. ble en del av Steinkjer vgs.

Verdal videregående skole hadde et treårig prøveprosjekt med servering av gratis skolefrokost til alle elevene ved skolen en dag i uka. De totale kostnadene var på cirka 300.000 kroner i året, og det ble finansiert med penger fra Fylkesmannen og med skolens egne, opptjente midler. Tilbudet var populært, og både elever og ledelsen ved skolen synes det er beklagelig at det ble avsluttet.

3.4.3 Løsninger gjennom kantina

Det er også noen skoler som bruker kantina (som de driver selv) svært aktivt og bevisst i arbeidet med å fremme gode kostvaner hos elevene, spesielt hos hybelboerne:

Ved *Meråker videregående skole* har kantina åpent både i skoletida og etter skoletid, og det serveres skikkelig middagsmat. I følge økonomisjefen ved skolen er det snakk om «skikkelig husmannskost» og fiskemåltid to ganger i uka. Selv om de fungerer

etter fylkeskommunens selvkostprinsipp, driver kantina ekstern virksomhet som gjør at en tjener inn nok til å kunne subsidiere maten til elevene. En har bevisst valgt å kanalisere matsatsingen gjennom kantina, og gjøre den ekstra billig/tilgjengelig.

Ved *Ole Vig videregående skole* vil et etter vinterferien 2012 prøve ut en ny ordning der en holder kantina åpen også på ettermiddags/kveldstid hver dag, fram til 19.30. Dette for å fange opp brukere av en ny, stor idrettshall like ved skolen, og spesielt elever som bruker denne på kveldstid. En har her tenkt spesielt på hybelboende elever.

4. DRØFTING OG SAMMENFATNING

I dette kapitlet gir vi først en samlet oversikt over hvilke skoler som har skolemåltider ukentlig eller oftere. Deretter utleder og drøfter vi tre ulike modeller for matservering ved grunnskoler og videregående skoler, før vi sammenfatter og drøfter sentrale interessentgruppers holdninger til, vurderinger av og opplevelse av utfordringer i forhold til skolemåltider. I drøftingene legger vi spesiell vekt på erfaringer fra de skolene som praktiserer daglig skolemåltid. Til slutt gir vi en kort oversikt over måltider i skolefritidsordningen, før vi kort summerer opp kapitlet.

4.1.1 Skoler med skolemåltider ukentlig eller oftere

Kartleggingen av nordtrønderske skoler har avdekket et stort mangfold i matserveringsordninger. I tillegg til mange ulike løsninger, grunner for og finansieringsformer knyttet til skolemåltider, er også ulike typer elevkantiner relativt utbredt.

Av de i alt 98 skolene (private og offentlige grunnskoler samt offentlige videregående skoler) vi har hatt kontakt med i denne undersøkelsen, oppgir 18 (18 prosent) at de har ukentlig eller oftere servering av felles måltider som organiseres av skolen og som er gratis eller svært rimelig for elevene (slik vi definerer skolemåltider). Dette gjelder 3 av 11 videregående skoler, 11 av 77 offentlige grunnskoler og 4 av 8 private grunnskoler.

I tillegg er det 11 offentlige grunnskoler som oppgir at de serverer skolemåltid mer sporadisk, det vil si sjeldnere enn en gang i uka. Ved 10 av 11 videregående skoler har elevene tilgang til en elevkantine, det samme gjelder 13 offentlige grunnskoler. I grunnskolen er det ikke alle elevkantinene som har åpent hver dag, og en del av dem drives som elevbedrifter.

Basert på informasjon fra skolesjefene, intervjuer med informanter på samtlige private grunnskoler i fylket og med informanter ved alle offentlige videregående skoler samt svar fra rektorene ved de offentlige grunnskolene i Nord-Trøndelag har vi laget følgende liste over skoler som per i dag serverer skolemåltid slik vi definerer det her, ukentlig eller oftere. Antall elevplasser¹ ved hver skole er satt i parentes. Lista er ikke nødvendigvis uttømmende da 25 prosent av rektorene i offentlig grunnskole ikke svarte på spørreundersøkelsen, og etatslederne kan ha begrenset oversikt over hva skolene faktisk serverer av skolemåltider.

¹ Basert på tall fra www.pedlex.no, lesedato 28. februar 2012, og fra de videregående skolenes nettsider, der ikke informanten har gitt oss andre opplysninger.

Følgende skoler har daglig servering av skolemåltid:

- Leka barne- og ungdomsskole (52)
- Lauvsnes skole (70 elever)
- Stortangen skole, Lierne (96)
- Steinkjer montessoriskole (80)
- Flatanger montessoriskole (37)
- Markabygda montessoriskole (50)
- Snåsa montessoriskole (34)

Sørli skole (96 elever) har dessuten en spesiell ordning med servering av varm mat til førsteklassingene hver dag. Dette fordi en elev med spesielle behov trenger det, denne elevens assistent tilbereder maten og foreldrene i klassen har valgt å betale for at dette kan være et tilbud til alle i klassen. De øvrige klassene ved skolen spiser matpakke.

Følgende skoler oppgir at de har skolemåltid ukentlig eller flere dager i uka:

- Hunn skole, Overhalla (157)
- Statland skole, Namdalseid (50)
- Høylandet barne- og ungdomsskole (170)
- Stranda oppvekstsenter, Verran (20)
- Vinne skole, Verdal (220)
- Stiklestad skole (180)
- Vuku oppvekstsenter, Verdal (355)
- Vålen skole, Steinkjer (27)
- Levanger videregående skole (800 + 200 i voksenopplæring)
- Leksvik videregående skole (120)
- Ytre Namdal videregående skole (300)

4.1.2 Ulike typer av matservering på skolene

En måte å typologisere ulike former for matservering ved skolene på er å ta utgangspunkt i hvordan måltidene finansieres – hvem bærer hvor mye av de reelle kostnadene til både matvarer og tidsbruk/organisering? Dette henger ofte også nøye sammen med hvor stor vekt det legges på å få alle elevene med på måltidet eller matserveringen, og i hvor stor grad mat og spising på skolen er en ren privatsak som er opp til eleven og foreldrene. Det er vanskelig å pålegge alle elever å delta i ordninger der det kreves stor egenbetaling.

I det følgende drøfter vi fordeler og ulemper med tre modeller for matservering i skoletida, med basis i data samlet inn i dette prosjektet og i litteratur fra tidligere forskningsprosjekter.

4.1.2.1 Elevkantine

I den ene enden av denne skalaen finner vi elevkantineløsningene, der skolen, elevbedrifter eller en privat tilbyder på kontrakt ved skolen tilbyr elevene å kjøpe mat over disk. Dette er den vanligste matserveringen i videregående skoler, der kantina drives etter selvkostprinsippet. Også en del større offentlige grunnskoler, spesielt ungdomstrinnene, har elevkantineløsninger.

Elevkantina løser problemet med at en ikke rekker å spise frokost eller at en har glemt matpakka, så fremt en har med seg penger til måltidet. I forhold til sosiale forskjeller og spesielt elever som har dårlige matvaner fra heimen, er det en utfordring at kantina kanskje ikke når disse på grunn av dårlig økonomi. Forskning viser at servering av mat på skolen har størst helse- og læringseffekt nettopp for disse utsatte gruppene (Dahl og Jensberg 2011).

Det må være et visst marked (størrelse på skolen) for at det skal svare seg å drive elevkantine på daglig basis. Elevkantinedrift kan dessuten fungere som en fin oppgave for elevbedrifter, men i slike tilfeller er gjerne åpningstidene/driftsperioden begrenset slik at verdien som matkilde for elevene i hverdagen reduseres.

Det er stor bevissthet rundt sunn og næringsrik mat i elevkantinene både ved grunnskoler og videregående skoler. De fleste kantineene i videregående skole velger å IKKE selge brus, men en del tilbyr et utvalg av kaker eller liknende. I grunnskolen virker det som en er enda mer bevisst på sunn mat i elevkantinene. Vanlig mat i elevkantiner er oppsmurt brødmat, eventuelt en enkel varmrett eller salatbar. Det understrekes fra flere informanter ved videregående skoler at tilbudet i kantina ofte må balansere mellom sunn mat (grovbrød, salat etc.) og det elevene faktisk etterspør – osteloff er svært populært.

Det er mulig å bruke elevkantinene målrettet for å understøtte godt kosthold hos spesielle grupper av elever. Ved Meråker videregående skole gjør en dette ved å tilby subsidiert middag av typen «sunn husmannskost» etter skoleslutt, med tanke på skolens mange hybelboende elever spesielt på idrettsfag. Ved Ole Vig videregående skole er en inne i et prøveprosjekt med kveldsåpen kantine i tilknytning til en ny idrettshall, der målsettingen er noe av det samme som ved Meråker.

4.1.2.2 Skolemåltider med egenbetaling

I elevkantiner etter selvkostprinsippet må inntektene fra matsalget dekke driftskostnader også ut over selve matvarene, det vil si lønn, strøm og andre utgifter. Når skolen organiserer skolemåltidet ved å bruke egne ressurser (lærere, elever, assistenter) eller spesielle ressurser tilført dem fra kommunebudsjettet til dette formålet, kan måltidene bli svært rimelige for elevene.

Det mest utbredte skolemåltidet i grunnskolen i Nord-Trøndelag er et relativt enkelt brødmåltid/smøremåltid der brød, vanlige påleggssorter, melk, vann og eventuelt frukt og juice settes fram som buffet eller på langbord. Enkelte skoler er svært opptatt av sunt kosthold og begrenser både syltetøy og juice på grunn av sukkerinnholdet.

Måltidet kan være enten frokost eller lunsj. Elevene smører maten selv, under oppsyn av lærer, og ved enkelte skoler deltar de også på rundgang i arbeidet med å forberede og/eller rydde vekk etter måltidet.

Egenandelen elevene betaler for måltidet ved skoler som har regelmessig brødmåltidservering ligger på 7-10 kroner. Denne prisen dekker i beste fall innkjøp av mat, men flere skoler understreker at skolen av og til subsidierer noe av maten. Alle skolene i undersøkelsen som serverer daglig skolemåltid tar inn egenbetaling fra elevene¹, og de har også det til felles at elevtallet er relativt lavt (34-96 elever).

Skolemåltider med egenbetaling er frivillige, og det er mulig å reservere seg mot å betale og delta. Dermed kan en også her risikere at grupper som ville hatt stor fordel av å delta, blir stående utenfor. Skolene i denne undersøkelsen forteller om stor oppslutning om skolemåltidet til tross for egenbetalingen, men også om at enkelte elever med matpakke sitter i bordfellesskapet sammen med de andre og deltar på den måten. Ingen av informantene ved de offentlige skolene ser problemer med dette, men ved Steinkjer montessoriskole sluttet man å ta spesielle matpenger fordi en så at enkelte da valgte bort ordningen. Skolen ønsket at alle skulle delta i måltidet. Flere av skolene peker på at det sosiale og trivselen med disse felles skolemåltidene er en viktig grunn for å tilby dem.

Den delen av måltidet som elevene ikke betaler, det vil si organisering og administrering av måltidet, gjøres av assistenter, lærere, egen kokk eller lokale vekstbedrifter (tilrettelagte arbeidsplasser). Her er det mange gode og kreative løsninger og lokale tilpasninger, men rektorene i offentlige grunnskoler trekker også fram bemanning/mangel på ansatt som kan gjøre denne jobben som en av de store utfordringene i forhold til skolemåltidet. Å ha plass til å servere mange elever samtidig er også en utfordring.

4.1.2.3 Gratis skolemåltider

I den motsatte enden av skalaen i forhold til elevkantina finner vi skolemåltidet som i sin helhet er organisert og finansiert av skolen/det offentlige og dermed gratis for eleven. De skolene vi har vært i kontakt med i denne undersøkelsen som serverer gratis skolemåltider, gjør det gjerne fra en til to ganger i uka eller sjeldnere. Også her er smøremåltidet vanligst, men det finnes også noen skoler som serverer gratis varme måltider av og til. Ved enkelte av skolene tilbyr man skolemåltidet til alle elevene, ved andre er det et tilbud for enkelte klassetrinn.

I undersøkelsen fant vi også relativt store skoler som Vuku oppvekstsenter ungdomstrinn (226 elever) og Stiklestad skole (180 elever) som tilbyr gratis skolemåltider til 5.-7. klasse to ganger i uka. Vuku oppvekstsenter har prioritert dette

¹ De private montessoriskolene gjør dette som en del av skolepenger og/eller matpenger som skolen krever inn.

innenfor skolens ressurser og ansatt en person i 30 prosent stilling til å organisere måltidet, mens Stiklestad skole gjør det som et prøveprosjekt finansiert av foreldrerådet. Ved Levanger videregående skole (300 elever) tilbys gratis frokost samt et varmt måltid annenhver uke finansiert av midler en har til elevsosiale tiltak. Ytre Namdal videregående skole (300 elever) gir gratis brødmat til alle elever etter kroppsøvingstimene.

At måltidet er gratis betyr ikke nødvendigvis at alle deltar, spesielt ved store skoler. Ved Levanger videregående skole og Vuku oppvekstsenter setter en fram frokostmåltidet som buffet i et tidsrom før skolen starter, med åpen invitasjon til alle. Ved Vuku deltar om lag halvparten av elevene, mens ved Levanger videregående er det bare en liten andel av skolens elever som spiser frokost. Dersom en «treffer» utsatte grupper av elever med gratis skolefrokost organisert på denne måten, kan det være et rimelig bidrag til å bedre læringsutbytte og konsentrasjon. Det ligger imidlertid også en viss fare for sosial stigmatisering i det, dersom elevgruppen som får gratis mat er liten slik den er ved Levanger videregående skole.

Når skolemåltidet organiseres som buffet før skoletid sikrer man elevene dagens kanskje viktigste måltid, men det sosiale fellesskapet som mange skoler legger vekt på ved spesielt det felles lunsjmåltidet kan bli mindre. På den andre siden stilles det mindre krav til lokaler, siden ikke alle spiser samtidig.

4.1.3 Holdninger til skolemåltidet

Hele datamaterialet i denne undersøkelsen preges av at nøkkelpersoner rundt skolen har ulike og varierte holdninger til i hvor stor grad det er skolens oppgave å sørge for at elevene får i seg nok og riktig mat i løpet av skoledagen. Gjennom spørreundersøkelsen til rektorene i offentlige grunnskoler og intervjuer med etatsledere og med nøkkelinformanter på private grunnskoler har vi skaffet direkte og indirekte opplysninger om holdninger hos

- Skoleledelsen (rektor eller annen nøkkelinformant)
- Foreldrene
- Politikerne i kommunen

I intervjuene med skolesjefene kom det fram at disse tre gruppene er de viktigste beslutningstakerne i forhold til om skolen skal tilby skolemåltid eller ikke. De fleste etatslederne mente politikerne var den mest sentrale beslutningstakeren, fordi skolemåltid ville kreve tilføring av ekstra ressurser til skolen.

Mens foreldrene ved enkelte skoler har vært en viktig drivkraft bak skolemåltidene (Stortangen skole, Stiklestad skole, Vuku oppvekstsenter), så oppgir over halvparten av rektorene ved skoler som ikke har matservering at temaet ikke har vært drøftet i FAU siste år. Ved de skolene som har faste skolemåltider forteller rektor om positive foreldre som støtter opp om ordningen, og få eller ingen klager på egenbetalingen der man har en slik ordning.

Flertallet av etatslederne vi kontaktet oppgir at temaet skolemat/skolemåltid så vidt de vet ikke har vært på den politiske agendaen i kommunen i senere tid, men et betydelig mindretall forteller også at det har vært drøftet politisk.

Holdningen en skoleleder har til servering av skolemåltider er på mange måter knyttet til ens eget (politiske) syn på hvor stor del av ansvaret for barn og oppvekst det offentlige skal ta og hvor mye foreldre og familie skal ta seg av. Den kan også være nært forbundet med pedagogisk grunnsyn. Rektor ved Steinkjer montessoriskole peker på at dekking av barns basisbehov før en kan lære dem noe er sentralt i montessorifilosofien, og samtlige montessoriskoler i fylket tilbyr skolemåltider. Ved de øvrige private skolene ser en dette i større grad som et foreldreansvar. Rektorene ved offentlige grunnskoler sprer seg tilnærmet jevnt ut over hele skalaen når de blir bedt om å ta stilling til om mat og spising bør være skolens ansvar. Kommentarene deres på åpne spørsmål i undersøkelsen understreker denne store variasjonen i grunnholdningene.

Holdningene blant rektorer ved offentlige grunnskoler til hvem som bør finansiere skolemåltidet viser også stor variasjon. Den største gruppen mener elev/foreldre og det offentlige bør spleise på kostnadene, mens nesten like mange mener det offentlige (stat, kommune, skolen) bør betale for måltidet. Gruppen som mener elev/foreldre bør betale alle kostnadene er mindre.

4.1.4 Tro på effekter av skolemåltidet

Det er mange ulike grunner for å prioritere skolemåltider ved skolene. Noen legger størst vekt på trivselen og det sosiale, andre har et klart sosialt utgangspunkt der utjevning av sosiale forskjeller er viktig. Men en av de viktigste grunnene som oppgis i intervjuene er at en ønsker å være sikker på at alle elevene har fått i seg minst ett måltid god mat i løpet av dagen. De fleste gir uttrykk for at de mener dette har effekter for læring og konsentrasjonsevne resten av dagen. Mange har også sett at matpakkene som bringes med hjemmefra varierer i kvalitet og egnethet, dersom eleven faktisk har matpakke. I montessoriskolene legger en spesiell vekt på måltidet som en rolig, estetisk og harmonisk opplevelse. Innlæring av god bordskikk og gode vaner rundt felles spising er også sterkt vektlagt på noen skoler.

Rektorene i spørreundersøkelsen har størst tro på effekter for elevenes konsentrasjonsevne og kostholdsvaner samt trivselen og det sosiale miljøet på skolen. Når det gjelder skolemåltidets effekt på utjevning av sosiale forskjeller, forebygging av mobbing og betydning for travle foreldres hverdagssituasjon, vurderes også denne som over middels stor. Her er imidlertid variasjonen i svarene større.

4.1.5 Hva hindrer innføring av skolemåltider?

Økonomi er selvsagt et spørsmål når det er snakk om å servere gratis eller subsidierte skolemåltider til elevene, og dette er et forhold som spesielt etatslederne peker på. Likevel viser svarene spesielt på de åpne spørsmålene i spørreundersøkelsen til

rektorer i offentlige grunnskoler at det å ha personer som kan organisere skolemåltidet og det å ha fysiske fasiliteter som gjør det mulig også vurderes som like viktige hindringer som selve økonomien. Spesielt er det mange som peker på bemanningssituasjonen, og ønsker seg egne dedikerte personressurser til denne jobben. Både bemanning, arealer og kjøkkenfasiliteter og økonomiske ressurser er naturligvis til syvende og sist sider av samme sak – med større budsjettammer kunne en ansatt egen kokk eller flere assistenter og bygd ut kjøkkenet. Men svarene indikerer at tilføring av midler kun til innkjøp av mat ikke vil være nok for en god del av skolene – de ser ikke hvordan de skal klare å ha bemanning til å organisere måltidet.

Et annet forhold som nevnes er at en synes elevene har gode kostholdsvaner slik det er, de stiller med grei matpakke og det er ikke behov for ordningen – ressursene må brukes på andre områder.

4.2 Skolefritidsordningen

Undersøkelsen tyder på at det serveres en eller annen form for mat og måltider i tre av fem skolefritidsordninger i Nord-Trøndelag. Det vanligste er at det serveres et måltid på ettermiddagen når skoledagen er over og SFO overtar, men en del SFO-er serverer også frokost. Det synes å være stort fokus på sunn mat i skolefritidsordningene, og de vanligste måtene å finansiere måltidene på er enten gjennom foreldrebetaling eller en kombinasjon av foreldrebetaling og SFO sitt budsjett.

4.3 Oppsummering

Nesten en av fem skoler i denne undersøkelsen serverer skolemåltid slik vi definerer det, ukentlig eller oftere. Da er også de private grunnskolene regnet med, hvor halvparten har daglig skolemåltid (montessoriskolene). Måltidene tilbys enten gratis for elevene eller med egenbetaling som dekker utgiftene til innkjøp av mat. Tidsressurser til organisering av måltidet dekkes av skolen/kommunen. Det er en rekke ulike løsninger og måter å praktisk gjennomføre skolemåltidet på, men enkle smøremåltider med vanlig pålegg og melk/juice dominerer.

Økonomiske rammer for skolen, bemanning og fysiske fasiliteter ved skolen begrenser servering av skolemåltider. Fysiske fasiliteter er en konkret skranke, men det synes å variere blant skolene om en er villig til å prioritere av bemanningsressurser for å gjennomføre skolemåltidene. Holdningene til i hvor stor grad det er skolens ansvar å sørge for at elevene får mat varierer blant rektorene, og interessen for skolemåltidet varierer også blant foreldrene og kommunepolitikerne.

LITTERATUR

- Dahl, Thomas og Heidi Jensberg. 2011. *Kost i skole og barnehage og betydningen for helse og læring. En kunnskapsoversikt*. TemaNord 2011:534. København: Nordisk ministerråd.
- Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. 2007. *En kartlegging av mat og måltider i SFO i Sør-Trøndelag 2007*. Trondheim: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.
- Kunnskapsdepartementet. 2006. *SKOLEMÅLTIDET I GRUNNSKOLEN - kunnskapsgrunnlag, nytte- og kostnadsvirkninger og vurderinger av ulike skolemåltidsmodeller*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Lynn, Peter. 2008. The problem of nonresponse. I de Leeuw, E. D., Hox, J. J. og Dillman, D. A. (red.): *International Handbook of Survey Methodology*. London: Psychology Press Taylor & Francis Group.
- Samdal, Oddrun m.fl. 2008. *Evalueringsrapport II Fysisk aktivitet og måltider*. Bergen: HEMIL-sentret ved Universitetet i Bergen

Vedlegg 1: Spørreskjema til skoleansvarlig i kommunene

Skolemat 2012

Trøndelag Forskning og Utvikling er bedt om å bistå Fylkesmannen i Nord-Trøndelag i prosessen med å kartlegge skolemåltidsordninger i skoler, videregående skoler og skolefritidsordninger (SFO) i fylket.

I steden for at vi ringer og stiller dere disse få og enke spørsmålene vil du nå ha mulighet til å svare på denne kartleggingen når det passer deg. Dersom vi ikke hører noe fra deg vil vi ringe om noen dager.

1. Tilbyr noen av grunnskolene i din kommune skolemat?

(Med skolemåltid/skolemat menes i denne sammenhengen måltider som serveres ved skolen, enten som varmmat eller smøremåltider, og som er gratis eller til svært lave kostnader for elevene.)

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Dersom noen skoler tilbyr skolemat trenger vi å komme i kontakt med ansvarlig person på de aktuelle skolene. Kan du skrive inn navnet på skolen, samt kontaktperson? Gjerne med telefonnr.

2. Hvorfor har din kommune valgt å tilby skolemat, evt. hvorfor har dere valgt å IKKE tilby skolemat?

3. Finnes det noen private grunnskoler i kommunen og vet du om de tilbyr skolemat? (Ut fra def. i spm 1)

Skriv inn evt. skoler som tilbyr dette i kommentarfeltet under spm.

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Skriv inn navnet på private skoler i kommunen som tilbyr skolemat

4. Finnes det noen SFO i kommunen som tilbyr skolemat? (Ut fra def. i spm 1)

Skriv inn evt. SFO som tilbyr dette i kommentarfeltet under spm.

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Skriv inn navnet på SFO i kommunen som tilbyr skolemat

5. Har det i din kommune vært noen politisk diskusjon de siste årene i forhold til skolemat? F.eks. angående om dere skal ha en slik ordning eller ikke, prissetting, organisering osv.?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Evt. kommentarer

6. Hvem tar beslutning om skolene skal tilby skolemat eller ikke?

Organisering, pris mv. er også av interesse...

7. Dette er ingen anonym kartlegging og det er mulig at vi trenger å komme i kontakt med deg igjen. Vi ønsker derfor at du skriver inn kontaktinfo til deg i feltene under

Navn _____
Telefon _____
E-postadresse _____

Vedlegg 2: Survey til skoler i Nord-Trøndelag

Skolemat - survey til skoler i Nord-Trøndelag

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag ønsker å kartlegge praksisen rundt og holdninger til servering av skolemåltider i nordtrønderske skoler og skolefritidsordninger. Denne spørreundersøkelsen er en del av kartleggingen, som gjennomføres av Trøndelag Forskning og Utvikling.

Vi ber om at du som rektor ved skolen svarer på undersøkelsen.

Datamaterialet fra undersøkelsen vil behandles konfidensielt, og presenteres på en slik måte at du som respondent og skolen du jobber ved ikke kan gjenkjennes. Det tar 5-7 minutter å fylle ut skjemaet, og vi håper du vil hjelpe oss med dette.

Siri Bruem, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag (prosjektleder) og
Gunnar Nossun, Trøndelag Forskning og Utvikling.

Skolemåltid ved skolen i dag.

Med skolemåltid menes her varme måltid eller brødmåltid som organiseres av skolen og serveres regelmessig i skoletida, til alle elevene ved hele skolen eller i utvalgte klassetrinn. Vi spør også etter dine egne vurderinger av slike skolemåltider.

1. Er skolen med på skolemelkordningen?

- Ja
- Nei
- Delvis (enkelte trinn eller klasser)

2. Er skolen med på skolefruktordningen?

- Ja
- Nei
- Delvis (enkelte trinn eller klasser)

3. Finnes det noen annen form for matserving ved skolen enn skolemelk og skolefrukt?

- Ja
- Nei

4. Hvor ofte har dere slik matserving i skolen?

- Aldri eller tilnærmet aldri
- Svært sjelden, noen få ganger i året
- Månedlig, om lag 10 ganger i året
- Flere ganger hver måned, men ikke ukentlig
- Ukentlig
- Flere ganger hver uke
- Daglig

5. Hvordan er skolemåltidet organisert?

- Elevkantine, elevene kjøper mat selv
- Skolemåltid organisert og betalt av skolen
- Skolemåltid organisert av skolen og betalt av elever/foreldre
- Skolemåltid organisert av skolen der skole og elever/foreldre deler kostnadene
- Annet – hva: _____

6. Angi viktighet av de ulike forhold i forhold til deres beslutning om å ha en skolematordning?

	1 Helt uviktig	2	3	4	5	6	7 Svært viktig	Vet ikke
Vurdering av behovet til elevene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vurdering av behovet og ønsker hos foreldre	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Føringer fra politikerne i kommunen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre forhold som har betydning for beslutningen deres								

7. Angi viktigheten ved de ulike forhold for dere for beslutningen om å ikke ha skolemåltid på skolen.

	1 Helt uviktig	2	3	4	5	6	7 Svært viktig	Vet ikke
Budsjettrammene til skolen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bemanningssituasjonen ved skolen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Fysiske fasiliteter ved skolen (kjøkken mv.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre forhold som har betydning for beslutningen deres								

Planer og ønsker om skolemåltid ved skolen

8. Har skolen noen planer om å starte opp med skolemåltid, evt. utvide ordningen i løpet av det kommende året?

- Ja, vil utvide
- Ja, vil starte opp
- Nei, har ingen planer om noen skolemat ordning
- Ikke aktuelt - har allerede en god ordning
- Vet ikke

9. Har skolemåltid vært et tema blant foreldrene (f. eks i foreldreutvalget) i løpet av det siste året?

- Nei
- Ja, det har så vidt vært nevnt
- Ja, det har blitt drøftet og vurdert
- Vet ikke

10. Hvordan ville du organisert en eventuell skolemåltidsordning slik at den ble optimal – dersom du ser bort fra økonomiske, bemanningsmessige og tekniske begrensninger?

Matservering i skolefritidsordningen (SFO) ved skolen

11. Serveres det faste måltider ved skolefritidsordningen (SFO) ved skolen?

- Nei, det er ingen SFO ved skolen
- Ja
- Nei
- Vet ikke

12. Hvis det serveres måltider ved SFO – hva tilbys? (sett gjerne flere kryss)

- Frokost
- Smøremåltid på ettermiddagen
- Varmt måltid på ettermiddagen
- Enklere mellommåltider (kjeks, vafler etc.)
- Annet: _____

13. Hvis det serveres måltider ved SFO – hvordan finansieres de?

- Gjennom SFO sitt budsjett
- Foreldrebetaling
- En kombinasjon av SFO-budsjett og foreldrebetaling
- Annet: _____

14. Har skolen noen spesiell holdning til/retningslinjer for hva slags mat som skal serveres i SFO, spesielt med tanke på sunt kosthold?

De siste spørsmålene handler om din egen vurdering av skolemåltid i skolen

15. I hvor stor grad mener du det bør være skolens ansvar å sørge for at alle elever får nok og riktig mat i løpet av skoledagen?

- 1 | svært liten grad
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7 | Svært stor grad
- Vet ikke

16. Hvem mener du bør bære kostnadene ved skolemåltidene, dersom de skal serveres?

- Skolen/kommunen
- Elev/foreldre
- Skolen/kommunen og elev/foreldre (spleiselag)
- Annet: _____
- Vet ikke

17. Hvor viktig mener du at et felles skolemåltid er for:

	1=Helt uviktig	2	3	4	5	6	7=Svært viktig	Vet ikke
Elevenes helse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elevenes konsentrasjonsevne	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Læringsmiljøet i klassene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Trivsel og sosialt miljø	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Forebygging av mobbing	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elevenes kostholdsvaner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hverdagsmestring for travle foreldre	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Utjevne sosiale/ressursmessige forskjeller mellom elever	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Dersom du mener at det er andre forhold skolemat er viktig for kan du skrive det inn under

Vedlegg 3:

Svar på åpent spørsmål i spørreundersøkelsen til rektorer ved offentlige grunnskoler: ***Hvordan ville du organisert en eventuell skolemåltidsordning slik at den ble optimal – dersom du ser bort fra økonomiske, bemanningsmessige og tekniske begrensninger?***

49 av 77 respondenter svarte på spørsmålet.

Ansatt en eller 2 personer til kantinedrift i vår ellers så flotte kantine. Ansvarlige for innkjøp, servering, oppdeling mm.

Assistenter sammen med elever har ansvaret. Skolen har flott skolekjøkken og rom for bespisning.

Da må vi ha egne folk ansatt som helhetlig gjør det som skal til for å sikre god kvalitet på dette. I tillegg må det bygges ut kantine (areal til servering-spising av maten, og kjøkken til dette formålet). Skolekjøkkenet er opptatt i undervisning alle dager.

Da måtte vi ha noen som var ansvarlig for å ordne til - det er tidkrevende å gjennomføre ved elevhjelp. Måtte gjøre noen valg i forhold til å smøre på selv, eller å komme til ferdig laget skolemåltid, samt om en skulle ha varm mat. Vi gjennomfører et samlet måltid i gymsalen. Sosialt og trivelig. Men det tar tid. Skulle vi ha en fast daglig ordning, måtte vi gjøre det på en mer effektiv og hurtig måte. Organisert en skolekantine hvor de kunne hente mat og tatt med opp i klasserommene (siden vi spiser i forkant av undervisningsøkta). Laget sunn og god mat som er kortreist og sesongbetont. Variert med kald/varm mat avhengig av hva vi har til rådighet. Via maten skape gode holdninger for sunn og riktig mat. Fått en styrket fokus på ernæring og sammenhengen med det vi spiser og det vi er i stand til å yte.

Daglig med tilbud om salater og et varmt alternativ til dagens brødmåltid.

Daglige måltid hvor elever sammen med en voksen har tilberedt ulike typer mat.

Den er nå meget bra.

Dersom vi skulle utvide ordningen, måtte vi ha en bemanningsressurs og styrket økonomi.

Det er jeg veldig usikker på fordi jeg egentlig mener at foreldre bør ta ansvar for sine barns matvaner, synes ikke noe om at alt skal institusjonaliseres. Når det er sagt er det selvfølgelig for alle godt å få fersk, frisk mat i stedet for matpakke. Tror da vi måtte hatt en utvidet skoledag for å få plass til et servert måltid fordi elevene vil trenge lenger tid på spising og organisering rundt det. Ser for meg et måltid midt i skoledagen. Ei kantine eller tilsvarende rom med plass til minst halve elevmassen. noen til å ta seg av denne lunsjen, lage i stand, gjøre jobben. Ikke et middagsmåltid, men en lunsj.

Det kan være flere løsninger. En kantine ville vært et godt tiltak, men siden vi er en barneskole tror jeg en gruppedeling av elevene der en ivaretar trinnet og har en sosial ramme rundt måltidet er viktig. Vi har prøvd ut dette i samarbeid med bondekvinnelaget, der vi har hatt en base der barna går til gym.salen og forsyner seg og deretter går tilbake til sitt klasserom og spiser. Dette har fungert utmerket.

ekstra ressurs som har ansvaret. eks en assistent

En fast innleid person som tok ansvar for å organisere hele måltidet; innkjøp, tilrettelegging og servering og rydding. Enkelte trinn etter oppsatt plan kunne ha medansvar i gjennomføringen. Det kunne være brødmåltid, men at det en gang i uka også var varmmåltid.

Et gratis skolemåltid hver dag for alle elevene

Et tilbud til alle elevene hver dag. Gode fysiske rammer og stillingsressurs for tilrettelegging og gjennomføring.

Fast ordning med skolemåltid hver dag for alle klassetrinn. Person med eget ansvar for matlaging og servering. Brødmåltider og faste innslag av varme måltider.

Felles buffe i kantina, med enkel kost

Felles frokost omlag en halv time før undervisninga tar til. Mat enten ved at noen ansettes for å forberede eller at mat bringes fra firma.

Felles skolemåltid organisert av skolen. Muligens på forskjellige rom, men med et felles "forsyningsbord".

Har ikke diskutert dette omgående i kollegiet

Har ikke vurdert dette seriøst.

Hos oss har vi allerede leid inn fagpersonell med bl.a kokkutdanning. Ønsker videre et samarbeid med faget Mat og helse.

I klasserom. Ansvar på lærere/assistenter.

Ikke vurdert

Jeg ville ha bedt kommunen bygge ut skolens arealer, gjort dem optimale for gode skolemåltid. Jeg ville ha fått ansatt folk til tilberedning, servering og oppfølging av elevene, også de som trenger ekstra hjelp ved bespisning av varmmat, slik at måltidet kunne bli fullverdig og en god opplevelse for både de som administrerer det og for alle elevene. Jeg ville ha tatt mønster etter andre skoler - de som har lyktes med servering av skolemåltid.

Jeg ville hatt ei klar føring fra Skoleeier på at dette er noe man ønsker å få til. - Videre ville jeg ha lagt et smøremåltid (evt. ferdig smurte matpakker) til midt på dagen i et egna lokale (ikke klasserommet). - Jeg "sådde" tanken tidlig her på skolen (da jeg har erfaring fra dette fra annen kommune/fylke), men foreldre og andre ansatte på skolen var ikke moden for ideen på det tidspunkt det ble lansert. Hadde jeg fått en aldri så liten føring fra både etatssjef og folkevalgte ville dette ha vært på plass for lenge siden.

Kantine med brød og pålegg daglig/ Salatbuffet daglig evt et par dager i uka.

Kantine med personell som er åpen i matfriminuttet.

Med eget personale som har ansvar for måltidet, ikke med lærere. Eget kantinerom, noe vi ikke har i dag.

Må ha plass.

Må ha styrket bemanning på kantina

Må inn ekstra personell som tar seg av dette. Ikke aktuelt at lærere eller elever skal ha jobben med slik organisering.

Måltid midt på dagen (midttime)

Oppvekstsenteret har ikke midler til å leie inn ekstra bemanning til drift. Ordningen er avhengig av inntekter slik at det ikke fører til økonomisk belastning for senteret.

Ordningen vi har fungerer svært godt;) 2-3 pensjonister som setter fram mat + elevene deltar. Mange gjester hver uke. Vi har nå fått nytt kjøkken - kanskje kan vi prøve med varmmåltid litt oftere.

Plass til egen kantine som har eget kjøkken, gjerne med egen ansatt ansvarlig som også hadde med elever til jobbingen

Skulle ønske alle elevene fikk servert et sunt og godt skolemåltid hver dag - gjerne i form av en fristende matpakke, samt melk og frukt.

Som ett felles måltid i en stor kantine.

Som i dag med egen kantine som drives i samarbeid mellom skole og vekstbedrift, gratis skolemåltid er avhengig av eksterne midler, men vi ville gjerne prøvd det ettersom vi ser at flere elever får skolefrukt kl 10 som det første de spiser i løpet av en dag, fruktordninga gjelder for alle elevene våre, ikke bare ungdomstrinnet

Tatt med elever på rundgang for tilberedning. Elevene hentet mat fra pådekt "bufè", men spist på klasserommet.

Utlevering av matpakke og melk. Varmmat uaktuelt.

Utvidet skoledag og kokk/kjøkkenpersonale som kan ta det.

Ved vår barneskole ville det vært best med utdeling i klassene.

Vet ikke ennå!

Vet ikke pr. dags dato.

Vet ikke. Må da ha personell (nytt) som kan håndtere det. Lengre matfri.

Vi har nå to lengre pauser i løpet av skoledagen, men ved innføring av skolemat burde denne kanskje blitt servert midt på dagen. Mangler imidlertid også egnet spisesal/kantine som er egnet til å servere alle samtidig, så måtte muligens delt opp serveringen.

Vi måtte bygge ut og ha et skolemåltid, gratis for alle. Det er for galt at rike Norge er det eneste landet bortimot, som ikke har egen skolemat/kantine-ordning.

Ville leid inn en person utenfra til å ta ansvar for maten og tilberedinga. Vi måtte avsette et rom som brukes kun som kantine. Elever og lærere skulle brukt kantina i fellesskap. Maten måtte være så rimelig at alle kunne benytte seg av tilbudet.

Ville organisert slik at elevene fikk frokost hver dag.